

An Examination of the Supervisory, Interactive and Service Functions of the Civil Registry Office: The Case of Birjand Civil Registry (1928–1971)

Akram Naseri¹

Received: 9/1/2025

Accepted: 5/3/2025

Introduction

Members of society and other social institutions interact with and refer to the Civil Registry Office in various ways. In fact, the needs of these institutions and individuals were considered in the foundational goals of this office during the reign of Reza Shah Pahlavi. Reza Shah required personal identity information of eligible individuals to implement mandatory military conscription. Moreover, identity documents were essential for school enrollment and numerous other administrative matters. Since its establishment, the functions of the Civil Registry Office have evolved and expanded, with its supervisory role becoming increasingly prominent in recent years (Alizadeh Birjandi et al., 2019, p. 59).

This study aims to investigate the functions of the Birjand Civil Registry Office from 1928 to 1971 (1307 to 1350 in the Iranian calendar), focusing on the methods used for registering the four vital events (birth, marriage, divorce, and death), changes in individuals' identity information, and the office's interactions with other government institutions. The research seeks to answer the following questions:

- What were the main functions of the Civil Registry during the years 1928–1971?
- How did the Birjand Civil Registry interact with other government agencies?

Regarding the review of previous research, it should be noted that no independent study has been conducted specifically to explore the factors influencing the functions of the Birjand Civil Registry in recording the four vital events, methods of documentation before the establishment of the registry, the office's interactions with

1. Assistant Professor, Department of History Education, Farhangian University, Tehran, Iran. Email: naseri@cfu.ac.ir.

<https://orcid.org/0000-0002-9139-6957>

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Published by the General Office of Islamic Culture and Direction southern Khorasan. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

government agencies, or the process of issuing identification documents during 1928–1971. This gap highlights the novelty of the topic, the originality of the evidence, and its emphasis on archival documents.

Methodology

This study aims to examine the functions of the Birjand Civil Registry Office during the years 1928 to 1971 (1307–1350 in the Iranian calendar). It analyzes methods used for recording the four vital events (birth, marriage, divorce, and death), changes in individuals' identity information, and the office's interactions with other governmental organizations. The research draws on a variety of sources, including archival documents, official records, and oral history interviews conducted with employees of the Civil Registry Office, to evaluate the role of this institution during the specified period.

Findings

The available documents and correspondence concerning the functions of the Civil Registry Office can be categorized into three main areas.

- Supervisory Functions

The content of the Civil Registry Office's documents reveals its supervisory role. These include the verification of registered information against social and familial realities, the monitoring and evaluation of the accuracy of vital event registration, oversight of registry officials' performance, and the investigation of ambiguous or incomplete cases (Interview with Morteza Amirabadizadeh, Director General of the Civil Registry Office of South Khorasan Province, 14 Azar 1403 [December 5, 2024]).

- Interactive Functions

This category includes correspondence and interactions between the Birjand Civil Registry Office and other governmental and local institutions. These documents emphasize external cooperation and coordination with both governmental and non-governmental bodies for data provision and administrative collaboration. Examples include various requests and referrals to other institutions, cooperation with local organizations and government bodies to access information resources, and administrative coordination for updating data (ibid).

- Service Functions

As a governmental institution, the Civil Registry Office is responsible for a range of public services. These include name and surname changes, issuing birth certificates, correcting personal information, and providing replacement identity documents. Such services facilitate citizens' legal and administrative affairs. Additionally, by safeguarding and securing individuals' data, the office protects citizen identity and helps prevent identity fraud. The introduction of electronic and online services is part of the office's effort to improve accessibility and convenience for the public (ibid).

Discussion and Conclusion

The documents and correspondence from the Birjand Civil Registry Office reflect three major aspects of its functions: supervisory, interactive, and service-oriented. In the area of supervisory functions, the records demonstrate the office's involvement in issuing birth certificates as an administrative tool for individual identification, issuing death certificates (including for foreign nationals), holding dispute resolution committees to address discrepancies in identity documents, approving personal names, and registering marriages and divorces.

The interactive functions, as reflected in the available documents, include activities such as requesting birth certificates from students during school visits, verifying student identities—particularly age—at the time of school enrollment, and referring individuals with inappropriate surnames to the Department of Statistics and Civil Registration. Other examples of interactive functions include letters exchanged between the Civil Registry and the Tazkira Office, requiring the presentation of a birth certificate when obtaining a tazkira (national identity document). Additional documents refer to communication between various branches of the Khorasan Civil Registry concerning staff transfers. The registry's correspondence with marriage and divorce notary offices further exemplifies this dimension of its operations.

In terms of service functions, the Civil Registry has played a key role in facilitating citizens' legal and administrative affairs through services such as name and surname changes, issuing birth certificates for newborns, correcting identity information, and providing replacements for lost documents. Based on these findings, it becomes evident that the Birjand Civil Registry Office has played a vital role in both foundational data registration and broader societal organization. Through its supervisory, interactive, and service functions, it has contributed significantly to population oversight, administrative efficiency, and social order.

Keywords: Civil Registry Office, Birjand, Identity Document, Birth Certificate, Function.

References

- Akbari, A., & Afsar, A. (2012). *Tahlil-e ejtemā'i-ye mahriyeh dar irān hamrāh bā negāhi gozarā bar mehrnāme-hā-ye 'asr-e qājāriyeh dar birjand* [Social analysis of dowry in Iran with a brief look at dowry documents of the Qajar era in Birjand]. *Khorasan Cultural-Social Studies*, 6(3), 7–26. [In Persian]
- Akbari, M. A. (2005). *Tabārshenāsi-ye hoviyyat-e jadid-e irāni ('asr-e qājāriyeh va pahlavi-ye avval)* [Genealogy of the new Iranian identity (Qajar and first Pahlavi eras)]. Tehran: 'Elmi va Farhangi Press. [In Persian]
- Alizadeh Birjandi, & Others. (2006). *Negarshi bar mehrnāme-hā-ye 'asr-e qājār dar birjand* [A look at dowry documents of the Qajar era in Birjand]. Tehran: Cultural Heritage, Handicrafts, and Tourism. [In Persian]
- Alizadeh Birjandi, Z., & Naseri, A. (2016). *Tārikh-e sabt-e ahvāl dar birjand bā tekiyeh bar asnād* [History of civil registration in Birjand with emphasis on documents]. Birjand: Chahardarakht. [In Persian]
- Alizadeh Birjandi, Z., & Pursoltani, S. (2018). *Seyr-e tator-e alqāb-e divāni dar tārikh-e irān-e eslāmi* [Evolution of bureaucratic titles in the history of Islamic Iran]. In *Majmu'eh-ye maqālāt-e hamāyesh-e melli-ye divānsālāri dar shargh-e jahān-e eslām* [Collection of articles from the National Conference on Bureaucracy in the East of the Islamic World]. Birjand: University of Birjand. [In Persian]
- Alizadeh Birjandi, Z., Abbasloo, S., & Elahizadeh, M. H. (2013). *Jāygāh-e ajubehā-ye 'olamā-ye birjand dar motāle'āt-e tārikh-e mahalli* [The role of Birjand scholars' responses in local history studies]. *Khorasan Cultural-Social Studies*, 7(4), 29–52. [In Persian]
- Alizadeh Birjandi, Z., Hamidi, S., & Rezaei Maki, F. (2019). *Tārikhcheh-ye sarbāzgiri dar irān bā tekiyeh bar asnād va 'arizehā-ye mardomi dar khorāsān* [History of conscription in Iran with emphasis on documents and public petitions in Khorasan]. Tehran, Iran: Fekr-e Bekr Press. [In Persian]
- Alter, G. (2007). *Family history and the demographic transition*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ameri, J. (2008). *Az rezāshāh tā mohammadrezā pahlavi: moshāhedāt va khāterāt-e mirzā javādkhān 'āmeri* [From Reza Shah to Mohammad Reza Pahlavi: Observations and memoirs of Mirza Javadxan Ameri]. Tehran: Ketab-e Parseh. [In Persian]
- Anderson, M. J. (1988). *The American census: A social history*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Asil, M. A. (2003). *Mabādi-ye teoriyehā-ye 'omumi-ye ehsā'iyeh va tatbigh-e ānhā dar eghtesād* [Fundamentals of general statistical theories and their application in economics]. Tehran: Samt. [In Persian]
- Atabaki, T. (2006). *Tajaddod-e amrāneh, jāme'eh va dowlat dar 'asr-e rezāshāh* [Authoritarian modernism, society, and state in the era of Reza Shah] (M. Haghighatkah, Trans.). Tehran: Ghoghnoos Press. [In Persian]
- Ayati, A. (1997). *Khāterāti az birjand va ruydādhā-ye siyāsi* [Memoirs from Birjand and political events]. Tehran: Movafagh Press. [In Persian]

- Bradley, K. (2005). *Roman society and its institutions*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Cheraghi, M. (2005). *Farhang-e kâmel-e nâmhâ-ye irâni, be enzemâm-e taghyir-e nâm bar asâs-e qavânin-e sâzmân-e sabt-e ahvâl* [Complete dictionary of Iranian names, including name changes based on the regulations of the Civil Registration Organization]. Tehran: Tamišeh Publication. [In Persian]
- Durkheim, E. (1964). *The division of labor in society* (W. D. Halls, Trans.). New York, NY: Free Press. (Original work published 1893)
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. London, UK: Penguin Books.
- Ghaffari, G. R. (2011). *Jâme'eh-shenâsi-ye kârkardgarâyi* [Sociology of functionalism]. Tehran: Ney Press. [In Persian]
- Giddens, A. (1398/2019). *Jâme'eh-shenâsi-ye Anthony Giddens* [Anthony Giddens' sociology] (M. Saburi Kashani, Trans.). Tehran: Ney Press. [In Persian]
- Hanson, A. E. (2000). *The evolution of civil registration*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hossein-zadeh, N. (2000). *Dowlat va jâme'eh dar dowreh-ye qājār* [State and society in the Qajar era]. Tehran: Elmi Press. [In Persian]
- Mackenzie, D. R. (2005). *History of population registration*. New York, NY: Routledge.
- Mahbubi Ardakani, H. (1997). *Târikh-e mo'assasât-e tamaddoni-ye jadid dar irân* [History of modern civil institutions in Iran]. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Mahuzi, A. R. (2000). *Majmu'eh-ye qavânin va moghararât-e sabt-e ahvâl va qavânin-e mortabet bâ ân* [Collection of civil registration laws, regulations, and related laws]. East Azerbaijan, Iran: Civil Registration Organization (General Directorate of Legal Affairs). [In Persian]
- Malekzadeh, E., & Alizadeh Birjandi, Z. (2011). 'Avâmel-e mo'asser dar shekl-giri-ye siyâsathâ va tahavvolât-e jami'iyati dar dowreh-ye rezâshâh sâl-hâ-ye (1304-1320) [Factors influencing the formation of population policies and transformations during Reza Shah's era (1925-1941)]. *Population Quarterly*, 1(75-76), 73-85. [In Persian]
- Mashruh-e Mozâkerât-e Majles-e Shurâ-ye Melli* [Proceedings of the National Consultative Assembly]. (1938). *Dowreh-ye 11, Jalseh-ye 36, Morakh-e Yekshanbeh 28 Farvardin* [Session 36, Sunday, 28 Farvardin]. [In Persian]
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. New York, NY: Free Press.
- Mirshekari, A. (2014). *Tabârshenâsi-ye hoghugh-e sabt-e ahvâl moshtamel bar qavânin, moghararât va ârâ-ye vahdat-e raviyeh dar howzeh-ye hoghugh-e sabt-e ahvâl az aghâz tâ konun* [Genealogy of civil registration rights, including laws, regulations, and unified judicial precedents in the field of civil registration from the beginning to the present]. Tehran, Iran: Javdaneh, Jangal. [In Persian]
- Mohammadi, E. (2010). *Tahavvolât-e sakhtâri va kârkardi-ye nezâm-e sabt-e ahvâl dar irân* [Structural and functional transformations of the civil registration system in Iran]. Tehran, Iran: Jameh Press. [In Persian]

- Molaei Tavani, A. R. (2002). *Mashruteh va jomhuri: rishehā-ye nābsāmāni-ye nazm-e demokrātik dar Irān* [Constitutionalism and republic: Roots of the instability of democratic order in Iran]. Tehran: Gostareh Press. [In Persian]
- Mostofavi, A. (2005). *Sharh-e zendegāni-ye man* [Description of my life] (Vol. 1). Tehran: Elmi va Farhangi Press. [In Persian]
- Nasiri, M. (2001). *Barrasi-ye nezām-e sabt-e ahvāl-e irān* [Study of Iran's civil registration system]. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Nazari, M. (2000). *Tārikh-e ejtemā'i-ye irān* [Social history of Iran]. Tehran: Amirkabir Publication. [In Persian]
- Nezāmnāme-hā-ye Mortabet be Dafāter-e Sabt-e Ezdevāj va Talāgh* [Regulations related to marriage and divorce registration offices]. (n.d.). Retrieved June 11, 2019, from <http://rch.ac.ir/article>. [In Persian]
- Nikuravesh, K., Ghoreishi, S. M. H., & Emami, H. (2023). *Barrasi-ye 'avāmel-e mo'asser-e gerāyesh be gozinesh-e nām-hā-ye melli dar kudakān dar do daheh-ye akhir az didgāh-e zabānshenāsi-ye ejtemā'i dar shahr-e birjand* [Investigating factors influencing the preference for national names for children in the last two decades from the perspective of social linguistics in Birjand city]. *Khorasan Cultural-Social Studies*, 17(3), 197–233. [In Persian]
- Niyazi, M., & Shalchi, V. (2013). *Shekl-giri-ye nezām-e vazifeh dar irān va tarh-e mellat-sāzi dar pahlavi-ye avval* [Formation of the conscription system in Iran and the nation-building project in the first Pahlavi era]. *Historical Sociology*, 5(2), 41–70. [In Persian]
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Glencoe, IL: Free Press.
- Qaem Maqami, J. (1967). *Varaghi az tārikh-e artesh-e irān: tārikhcheh-ye sarbāzgiri dar irān* [A page from the history of Iran's army: History of conscription in Iran]. *Historical Studies*, 1(8), 64–92. [In Persian]
- Rashed Mohassel, M. R. (2007). *Barrasi-ye tārikhi va sakhtāri-ye alqāb* [Historical and structural study of titles]. *Mystical Literature Research*, 1(3), 1–22. [In Persian]
- Rashid, M. (1999). *Siyāsathā-ye edāri dar dōwrān-e safaviyān* [Administrative policies during the Safavid era]. Tehran: Elmi va Farhangi Press. [In Persian]
- Rezaei, J. (2002). *Birjandnāme, Birjand dar Aghāz-e Sadeh-ye Chahārdahom-e Khorshidi* [Birjandnameh, Birjand at the beginning of the 14th solar century] (M. Rafie, Ed.). Tehran, Iran: Hirmad. [In Persian]
- Sadeghi, Z. (2008). *Siyāsathā-ye san'ati dar dōwrān-e rezāshāh (1304–1320)* [Industrial policies during Reza Shah's era (1925–1941)]. Tehran: Khojasteh. [In Persian]
- Saleh, A. (2013). *Tārikh-e sabt-e ahvāl dar irān va jahān* [History of civil registration in Iran and the world]. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Samaran, C. (1991). *Raveshhā-ye pazhuhash dar tārikh* [Research methods in history] (Vol. 2) (A. Bigonah, Trans.). Mashhad: Astan Quds Razavi Press. [In Persian]

- Shadman, A. (2005). *Tahavvol-e shenāsnāmeḥ va sabt-e ahvāl dar irān* [Transformation of identity cards and civil registration in Iran]. Tehran: Markaz. [In Persian]
- Smith, D. (1998). *The role of religion in medieval society*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Tahavolāt-e sāktārī va kār kardī-ye nezām-e sabt-e ahvāl dar Irān* [Structural and functional developments of the civil registration system in Iran]. Retrieved November 23, 2024 from <https://www.sabteahval.ir>. [In Persian]
- Tārikhcheh-ye Sabt-e Ahvāl* [History of civil registration]. (n.d.). Retrieved September 3, 2024, from <https://www.sabteahval.ir>. [In Persian]
- Tārikhcheh-ye Sāzmān-e Sabt-e Ahvāl-e Keshvar* [History of the National Civil Registration Organization]. (1398/2019). Tehran: Publications of the National Organization for Civil Registration. [In Persian]
- Zandiyeh, H., & Mohammadi, A. (2014). *Shenāsnāmeḥ be masābeh-ye sanad-e hoviyyati-ye irāniyān 1297-1392 h.sh.* [The identity card as a document of Iranian identity, 1918-2013]. *National Studies Quarterly*, 15(3), 30-30. [In Persian]

List of SAKMA Documents

19/99714, 1/7309, 14/7675, 23/164636, 17/164636, 15/164643, 1/5985, 2/5985, 1/175074, 2829, 1/4108, 1/71255, 2/71255, 164643, 4/164648, 18/164636, 3/164648, 24/164636, 1/156208

List of Archive Documents of the Civil Registration Office of Birjand

9740, 8639, 8640, 1/9693, 8752, 8712, 9802, 9803, 9802, 9804, 9600, 9596, 16/15/14/13/12/11/10/6/5/4/3/2/9601, 60/9601, 9657, 9791, 82/80/79/73/63/9601, 71/9601, 9752, 9767, 9771, 9775, 9723, 9750

List of Documents from the South Khorasan Educational Research Institute

2744, Folder 13A, 899, Folder 4A, 2719, Folder 13A

List of Documents from Astan Quds

Document No. 2/71559, Organization of Documents and Library of Astan Quds Razavi

Interviews

- Amirabadizadeh, Morteza, Director General of Civil Registration of South Khorasan Province, 14/9/1403 [December 4, 2024].
- Khajavi Furg, Feyzollah, Deputy and Archive Manager of the Civil Registration Office of Birjand, 10/9/1403 [November 30, 2024].

Roshani, Gholam Abbas, Deputy and Acting Head of the Civil Registration Office during 1958–1980 (1337–1359 SH), 12/9/1403 [December 2, 2024].

Ziaie Ahmad, Archivist in charge of Identity Documents and Public Relations Officer at the Civil Registration Office of South Khorasan Province, 3/9/1403 [November 24, 2024].

Ghos, Kamal, Grandson of Sheikh Mohammad Gawth, 26/6/1398 [June 17, 2019].

مقاله‌ی علمی - پژوهشی

بررسی کارکردهای نظارتی - تعاملی - خدماتی اداره‌ی ثبت‌احوال مورد مطالعه: ثبت‌احوال بیرجند (۱۳۰۷ - ۱۳۵۰ش)

اکرم ناصری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵

مشاهده‌ی مقاله‌ی منتشر شده: دوره‌ی ۱۹، شماره‌ی ۳

http://www.farhangekhorasan.ir/article_217594.html

چکیده

نامگذاری افراد یکی از جنبه‌های بنیادی و ضروری در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف است که طی قرون متمادی به شیوه‌های مختلف صورت گرفته است. این فرایند نه تنها به عنوان یک ابزار شناسایی، بلکه به عنوان نمادی از فرهنگ، مذهب، قومیت و حتی سیاست نقش بسزایی در جوامع ایفا کرده است. از این حیث، بررسی تاریخچه‌ی ثبت‌احوال در بیرجند نشانگر جایگاه این نهاد در روند هویت‌بخشی افراد جامعه است؛ زیرا نظام ثبت‌احوال، در جایگاه یک نهاد برای ثبت وقایع حیاتی، از گذشته تا کنون، نقشی محوری در توسعه‌ی جوامع داشته است. با توجه به این مهم، پژوهش حاضر می‌کوشد تا با تکیه بر روش توصیفی - تحلیلی از طریق مطالعه‌ی منابع و با تکیه بر اسناد آرشیوی و مصاحبه، ضمن شناخت سیر تطور اسناد سجلی و مدارک ثبت‌احوال در ایران و جهان و آشنایی با شیوه‌های ثبت وقایع قبل از تأسیس ثبت‌احوال، مهم‌ترین کارکردهای نظارتی و تعاملی این نهاد در ثبت وقایع حیاتی چهارگانه در خلال سال‌های ۱۳۰۷ - ۱۳۵۰ش را در اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند مورد بررسی قرار دهد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که

۱. استادیار گروه آموزش تاریخ دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

سازمان ثبت‌احوال در بیرجند به‌عنوان یکی از نهادهای دولتی در حوزه‌ی کارکردهای نظارتی (فعالیت‌هایی چون نظارت بر ثبت اطلاعات شخصی و وقایع حیاتی، صدور شناسنامه، نظارت بر احصای اشخاص فاقد شناسنامه، فوت اتباع خارجی، برگزاری هیئت حل اختلاف و انتخاب نام افراد)، کارکردهای خدماتی (اقداماتی نظیر گرفتن شناسنامه برای متولدین، تغییر نام و صدور شناسنامه‌المثنی) و کارکردهای تعاملی با سایر نهادهای دولتی، به برنامه‌ریزی دولت در خصوص موارد جمعیتی و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، سیاسی، حقوقی و ارائه‌ی خدمات عمومی به افراد جامعه یاری می‌رساند.

واژه‌های کلیدی: اداره‌ی ثبت‌احوال، بیرجند، سند هویتی، شناسنامه، کارکرد.

مقدمه

تحولات تاریخی و اجتماعی، به‌ویژه ورود جامعه به دوره‌ی تجدد و نیازهای دولت مدرن برای تأسیس نهادهای جدید، موجب شکل‌گیری ثبت‌احوال شد. علاوه بر این تغییرات، مشکلات مربوط به شناسایی هویت افراد جامعه به شیوه‌های سنتی، مانند فقدان نام‌خانوادگی و استفاده از القاب تکراری، نیز در ایجاد این نهاد تأثیرگذار بود. ثبت‌احوال یکی از نهادهای کلیدی در کشور است که فعالیت محوری آن بر جمع‌آوری آمار و اطلاعات هویتی تمرکز دارد. آحاد جامعه و سایر نهادهای اجتماعی به گونه‌های مختلف نیازمند تعامل و مراجعه به اداره‌ی ثبت‌احوال می‌باشند. در واقع نیاز سایر نهادها و آحاد جامعه به این اداره در اهداف تأسیسی این نهاد در دوره‌ی پهلوی اول لحاظ شده بود. رضاشاه برای اجرایی کردن خدمت نظام‌وظیفه‌ی اجباری به اطلاعات هویتی افراد مشمول نیاز داشت. علاوه بر این، برای ثبت‌نام در مدارس و بسیاری از امور دیگر نیز ارائه‌ی اوراق هویتی ضروری بود. از زمان تأسیس این اداره تاکنون کارکردهای آن تطور و توسعه پیدا کرده تا جایی که کارکرد نظارتی آن، امروزه نسبت به گذشته، افزایش یافته است (علیزاده بیرجندی، حمیدی و رضایی مکی، ۱۳۹۸: ۵۹). این پژوهش با هدف بررسی کارکردهای اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند در سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۵۰ش، به تحلیل شیوه‌های ثبت وقایع حیاتی چهارگانه (تولد، ازدواج، طلاق و فوت)، تغییرات هویتی افراد و تعاملات این اداره با دیگر نهادها و

- سازمان‌های دولتی از طریق مطالعه منابع مختلف، اسناد آرشیوی و مصاحبه‌ی تاریخ شفاهی با کارمندان اداره‌ی ثبت‌احوال می‌پردازد. پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:
- مهم‌ترین کارکردهای ثبت‌احوال در خلال سال‌های ۱۳۰۷-۱۳۵۰ ش چه بوده است؟
 - تعاملات ثبت‌احوال اداره‌ی بیرجند با سایر نهادهای دولتی چگونه بوده است؟

پیشینه‌ی تحقیق

بررسی پیشینه‌ی تحقیق نشان می‌دهد در مورد تاریخچه‌ی ثبت‌احوال در ایران در منابع و پژوهش‌های تاریخی مربوط به تاریخ قاجار و پهلوی کلیاتی وجود دارد؛ در این زمینه می‌توان به کتاب‌هایی نظیر تحولات ساختاری و کارکردی نظام ثبت احوال در ایران (۱۳۸۹)، تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران (۱۳۷۶) و بررسی نظام ثبت احوال ایران (۱۳۸۰) اشاره کرد. مطالب مطرح در این آثار بیشتر در مورد زمینه‌های تأسیس این اداره در ایران است، اما جای خالی مباحث مربوط به روند اجرایی شدن قانون ثبت‌احوال در شهرهای ایران و عوامل اثرگذار بر کارکردهای ثبت‌احوال در ثبت وقایع چهارگانه و سایر تعاملات آن با نهادهای دولتی در این آثار احساس می‌شود. در جلد سوم کتاب شرح زندگانی من نیز اشاراتی به مصوبات مربوط به قانون ثبت‌احوال شده است. در تحقیقات جدید که در مورد تاریخ پهلوی به رشته‌ی تحریر درآمده، از جمله کتاب مجلس شورای ملی و تحکیم دیکتاتوری رضاشاه، در یک صفحه به قانون ثبت‌احوال پرداخته شده است. اثر دیگر تاریخچه ثبت احوال بیرجند (۱۳۹۵) است که نقطه‌ی تمایز مقاله‌ی حاضر با اثر یاد شده این است که در پژوهش پیش‌رو با رویکرد تحلیلی‌تر به بررسی کارکردهای اداره ثبت-احوال بیرجند از زوایای مختلف پرداخته شده است. در زمینه‌ی کارکردهای نظارتی، فعالیت‌هایی نظیر صدور شناسنامه، صدورگواهی فوت، انتخاب نام افراد و ثبت ازدواج و طلاق؛ در حوزه‌ی کارکردهای تعاملی، تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند با آموزش و پرورش، اداره‌ی تذکره، شعب ادارات ثبت‌احوال خراسان و دفترخانه‌های ازدواج و طلاق؛ و در زمینه‌ی کارکردهای خدماتی، وظایفی چون تغییر نام و نام‌خانوادگی، گرفتن شناسنامه برای متولدین، اصلاح اطلاعات هویتی و صدورالمثنی به عنوان مهم‌ترین اقدامات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند به صورت مستقل مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند.

در میان مقالات منتشره که در بخشی از نوشتار خود در حد چند سطر به بحث نام‌گذاری پرداخته‌اند، می‌توان به مقاله‌ای با عنوان «تحلیل اجتماعی مهریه در ایران همراه با نگاهی گذرا بر مهرنامه‌های عصر قاجاریه در بیرجند» (۱۳۹۱) اشاره کرد. نویسندگان در بحث تعیین مهر در بیرجند به این نکته اشاره کرده‌اند که بهره نبردن از شیوه‌ی امروزی و نام‌گذاری براساس نام پدر یا حرفه‌ی افراد موجب می‌گشت گاه در مهرنامه‌ها برای ثبت ازدواج و بازشناسی نام زوجین از نام پدرانشان برای نامگذاری استفاده کنند. در مقاله‌ی دیگر با عنوان «جایگاه اجوبه‌های علمی بیرجند در مطالعات تاریخ محلی» (۱۳۹۲) می‌توان دریافت که گاه برخی از شیوه‌های شناسایی افراد، براساس منطقه‌ی جغرافیایی آن‌ها بوده است. به‌طوری که آمدن لفظ "آخوند" یا "ملا" در ابتدای نام علما، نظیر آخوند ملا محمدحسن هردنگی و شیخ محمدباقر آیتی، ضمن مشخص کردن موقعیت و پایگاه اجتماعی آن‌ها، به دیگر شیوه‌ی بازشناسی اسامی علمای این خطه با استفاده از منطقه‌ی جغرافیایی‌شان اشاره دارد. در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عوامل مؤثر گرایش به گزینش نام‌های ملی در کودکان در دو دهه اخیر از دیدگاه زبان‌شناسی اجتماعی در بیرجند» (۱۴۰۲) نویسندگان صرفاً به تغییر فرایند نام‌گذاری کودکان از مذهبی به ملی در دو دهه‌ی اخیر از دیدگاه زبان‌شناسی پرداخته‌اند. در مجموع با توجه به آثار موجود، پژوهش مستقلی که به شناخت عوامل اثرگذار در کارکردهای ثبت احوال بیرجند برای ثبت وقایع چهارگانه، آشنایی با شیوه‌های ثبت وقایع حیاتی قبل از تأسیس ثبت‌احوال، تعاملات این اداره با دستگاه‌های دولتی و چگونگی روند صدور شناسنامه در خلال سال‌های ۱۳۰۷-۱۳۵۰ ش پردازد، صورت نگرفته است؛ لذا این ویژگی سبب بکر بودن موضوع و بدیع بودن شواهد و تأکید آن بر اسناد آرشیوی مباحث است.

تعریف واژه‌ی کارکرد و جایگاه آن در ثبت‌احوال

کارکرد در علوم انسانی، به‌ویژه در نظریه‌ی کارکردگرایی، به نقشی گفته می‌شود که یک نهاد یا عنصر اجتماعی در حفظ یکپارچگی کل سیستم اجتماعی ایفا می‌کند (غفاری، ۱۳۹۰: ۴۵). در نظر گیدنز، کارکردها به شکلی پویا عمل می‌کنند؛ به این معنا که آن‌ها از فرآیندهای درونی نهادها فراتر رفته و در تعامل با سایر نهادها یا افراد به تحول و تغییر ساختار اجتماعی می‌پردازند.

این دیدگاه، که به‌طور ویژه در قالب نظریه‌ی «ساختار و کنش» گیدنز مطرح می‌شود، بر این اصل تأکید دارد که کنش فردی و تعاملات اجتماعی می‌تواند به‌طور فعال در بازسازی یا تغییر کارکرد نهادها و در نتیجه ساختار اجتماعی تأثیرگذار باشد. بنابراین، کارکرد از دیدگاه گیدنز مفهومی فراتر از عملکردهای استاتیک یک نهاد است؛ بلکه به مجموعه‌ای از نقش‌ها و تأثیرات متقابل در فرایندهای اجتماعی اشاره دارد که می‌تواند هم نظم اجتماعی را تقویت کند و هم به تغییرات و تحولات عمیق‌تری در ساختارهای اجتماعی منجر شود (گیدنز، ۱۳۹۸: ۸۸).

پارسونز در *The Social System* به بررسی این نقش‌ها پرداخته و استدلال کرده که اجزای مختلف جامعه برای حفظ انسجام و تعادل اجتماعی عمل می‌کنند (Parsons, 1951: 25). دورکیم نیز در *The Division of Labor in Society* نقش تقسیم کار در تحقق همبستگی اجتماعی را مورد تأکید قرار داده است (Durkheim, 1964: 41). مرتون، با گسترش نظریه‌ی کارکردگرایی ساختاری، مفاهیم کارکردهای آشکار و پنهان را معرفی کرد. او بیان می‌کند که برخی کارکردها ممکن است به‌طور غیرمستقیم تأثیرات گسترده‌تری داشته باشند، مانند تقویت هنجارهای اجتماعی در نهادهای آموزشی (Merton, 1968: 105). در این چارچوب، سازمان ثبت‌احوال به‌عنوان نهادی اجتماعی نقش‌های متعددی در حفظ و تقویت ساختار اجتماعی ایفا می‌کند. با توجه به تعاریف ارائه‌شده از مفهوم کارکرد در جامعه‌شناسی، می‌توان نقش و جایگاه ثبت‌احوال را به عنوان یک نهاد بنیادی در حفظ نظم اجتماعی از دیدگاه کارکردی مورد بررسی و ارزیابی قرار داد:

- حفظ سوابق هویتی: ثبت و حفظ سوابق هویتی یکی از کارکردهای آشکار سازمان ثبت‌احوال است که به استمرار و صحت هویت افراد در جامعه کمک می‌کند. این امر برای انطباق نهادهای اجتماعی بسیار حیاتی است.

- تأمین امنیت اجتماعی: ثبت‌احوال با ارائه‌ی مدارک هویتی رسمی، امنیت اجتماعی را تأمین و از هویت‌های جعلی و تقلبی جلوگیری می‌کند. این کارکرد پنهان می‌تواند به تقویت اعتماد عمومی نیز کمک کند (Ibid: 106).

- تحلیل آماری و برنامه‌ریزی جمعیتی: داده‌های جمع‌آوری‌شده توسط ثبت‌احوال، در برنامه‌ریزی‌های جمعیتی و سیاست‌گذاری‌های کلان اقتصادی و اجتماعی کاربرد دارند.

- تقویت همبستگی اجتماعی: کارکرد فرهنگی سازمان، مانند ارائه خدمات ثبت ازدواج و نام‌گذاری، به تقویت سنت‌های فرهنگی کمک می‌کند. این امر در گسترش همبستگی اجتماعی و انتقال ارزش‌های فرهنگی مؤثر است. در نهایت، سازمان ثبت‌احوال به‌عنوان نهادی اساسی در تحقق ثبات اجتماعی و انسجام جامعه با ایفای نقش‌های متعدد خود، به‌طور مؤثری در ساختار اجتماعی کشور مشارکت دارد. این تحلیل کارکردی می‌تواند مبنای پژوهش‌های بیشتر در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد (مصاحبه با مرتضی امیرآبادی‌زاده، مدیرکل ثبت-احوال استان خراسان جنوبی، ۱۴/۹/۱۴۰۳).

نگاهی گذرا به تاریخچه‌ی ثبت‌احوال در جهان

نظام‌های ثبت‌احوال در طول تاریخ به اشکال متنوعی وجود داشته‌اند. در گذشته این ثبت‌ها اغلب غیررسمی و با اهداف مذهبی یا مالیاتی صورت می‌گرفت، اما با ظهور دولت‌های مدرن، نیاز به نظام دقیق افزایش یافت. در تمدن‌هایی مانند مصر و بین‌النهرین، ثبت‌های محدود برای مقاصد مالیاتی یا نظامی، به‌صورت لوح‌های گلی یا پاپیروس حفظ می‌شد که جامع و سازمان‌یافته نبودند (Anderson, 1988: 45). در تمدن‌های باستانی مانند مصر، یونان و روم، ثبت اطلاعات تولد، مرگ و دیگر وقایع زندگی افراد به‌طور غیررسمی و تحت نظارت مقامات دولتی انجام می‌شد. در روم باستان، ثبت تولد و فوت در "کتاب‌های سجل" انجام می‌گرفت و این اطلاعات برای مسائل مختلفی چون تعیین وراثت، مالیات و دیگر موضوعات اجتماعی و اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گرفت (Mackenzie, 2005: 101). همچنین در روم نهادهایی به نام کنتابولیا^۱ وظیفه‌ی ثبت تولد و مرگ افراد را بر عهده داشتند. این سیستم به‌طور ابتدایی برای حفظ نظم اجتماعی و اقتصادی ضروری بود، زیرا اطلاعات دقیق در مورد جمعیت، دارایی‌ها و قدرت نظامی برای دولت‌ها حائز اهمیت بود (Bradley, 2005: 45-68).

در اروپا، کلیسا نقش اصلی در ثبت وقایع حیاتی داشت. ثبت تعمید، ازدواج و مرگ در کلیساها انجام می‌شد و این ثبت‌ها بیشتر با اهداف مذهبی مرتبط بودند تا اهداف آماری (Alter, 2007:)

۱. در روم، ثبت تولد، فوت و ازدواج توسط نهادهای دولتی و افسران خاصی مانند آکتور و کنتابولیا نظارت می‌شد. هدف این نهادها ثبت رسمی رویدادهای مهم و ایجاد آمار دقیق جمعیتی و اقتصادی بود (Bradley, 2005: 45).

112)، و بیشتر به عنوان مبنای قانونی برای مسائل مذهبی و اجتماعی مورد استفاده قرار می گرفت (Smith, 1998: 112) و در بسیاری از موارد، این اطلاعات در کتب کشیشان نگهداری می شد. در این دوره، دولت ها هنوز به طور رسمی به ثبت احوال توجه نداشتند. با ظهور رنسانس، نیاز به جمع آوری اطلاعات دقیق برای سیاست گذاری های عمومی افزایش یافت. دولت ها کم کم به فکر ایجاد نظام های ثبت احوال منظم افتادند. با آغاز انقلاب صنعتی و رشد سریع جمعیت در قرن نوزدهم، نیاز به سیستم های دقیق تری برای ثبت اطلاعات جمعیتی احساس شد. این امر باعث شد که بسیاری از کشورها، به ویژه در اروپا، سیستم های ثبت احوال را به طور رسمی ایجاد کنند. برای نمونه، در انگلستان، قانون ثبت احوال در ۱۸۳۶م تصویب شد و نخستین سیستم ثبت احوال در بریتانیا به وجود آمد که با جمع آوری اطلاعات از شهروندان، مشکلات قانونی و اقتصادی مربوط به افراد را حل می کرد (Hanson, 2000: 230).

در قرن بیستم، کشورها به تدریج سیستم های پیچیده تری برای ثبت احوال ایجاد کردند (Mackenzie, 2005: 115). بسیاری از کشورهای غربی در این دوره قوانین ثبت احوال را به تصویب رسانده و نظام های آماری ملی را پایه گذاری کردند. سازمان های بین المللی، مانند سازمان ملل، نیز نقش مهمی در هماهنگ سازی نظام های ثبت احوال در سطح جهانی ایفا کردند (Foucault, 1977: 213). با آنچه گذشت می توان دریافت که ثبت احوال به عنوان نظامی رسمی برای ثبت وقایع حیاتی، در سطح جهانی شکل گرفته و ریشه های تاریخی عمیقی دارد. در اروپا، با ظهور دولت های ملی و نیاز به اطلاعات جمعیتی، این سیستم ها توسعه یافتند و در قرن نوزدهم، به ویژه در کشورهای غربی، به صورت قانونی نهادینه شدند. در این فرایند، ثبت احوال به عنوان ابزاری برای امنیت، برنامه ریزی اجتماعی و تقویت جمعیت شناسی برای سیاست گذاری عمومی ضرورت یافت.

تاریخچه ی ثبت احوال در ایران

در تاریخ ایران، اولین نمونه های ثبت هویت به دوران پیش از اسلام باز می گردد. در دوره های مختلف، روش های متفاوتی برای شناسایی و ثبت اسناد وجود داشته است. در دوران هخامنشیان، سازمان های دولتی برای ثبت اطلاعات اجتماعی، نظام نامه هایی به کار می بردند که در آن ها اسامی

افراد و اقدامات مهم ثبت می‌شد. این اشکال ابتدایی سجل، بیشتر به صورت کتیبه‌ها و لوح‌های سنگی یا فلزی بوده است. کتیبه‌های داریوش و خشایارشا که به زبان‌های مختلف نوشته شده‌اند، نمونه‌ای از این اسناد هستند که علاوه بر ثبت اقدامات حکومتی، اسامی فرماندهان، وزرا و مردم را نیز شامل می‌شدند (رشید، ۱۳۷۸: ۹۵). با ظهور اسلام، نیاز به ثبت هویت افراد در جامعه‌ی اسلامی به دلایلی مانند مالیات، نظامی‌گری، نظام حقوقی و امور مالی شدت یافت. در دوران خلافت عباسی، دفاتر ثبت احوال به طور منظم آغاز به کار کردند. این دفاتر بیشتر برای ثبت وقایع مهم زندگی مانند تولد، ازدواج و مرگ به کار می‌رفتند. در این دوران، نظام «دواوین» در دولت‌های اسلامی شکل گرفت که در آن اسناد مختلف از جمله اطلاعات شناسایی افراد و امور اداری جمع‌آوری می‌شد (شادمان، ۱۳۸۴: ۸۷-۸۹). این ضرورت اداری و اجتماعی در دوره‌های بعد نیز تداوم یافت، به طوری که در دوران تیموری و صفوی، ثبت اسناد هویتی بیشتر به عنوان ابزارهای قانونی و حکومتی برای نظارت و مدیریت اجتماعی و اقتصادی استفاده می‌شد. در این دوره، با گسترش دولت مرکزی و نظارت دقیق‌تر بر امور، انواع مختلفی از سجلات برای ثبت هویت و نظارت بر مالیات‌ها و املاک به وجود آمد. این اسناد غالباً شامل اطلاعات شخصی افراد، تاریخ تولد و حتی شغل آن‌ها بود (حسین‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۲۲). در دوران قاجار نیز سیستم ثبت اطلاعات فردی و جمعیتی به صورت سیستماتیک و رسمی وجود نداشت. اطلاعات جمعیتی فقط در موارد خاص مانند مالیات یا سربازی برای اهداف دولتی ثبت می‌شد. این اطلاعات معمولاً به صورت پراکنده در دست دولت مرکزی و مقامات محلی بود، ولی هیچ گونه نظام ثبت مرکزی یکپارچه‌ای وجود نداشت (تاریخچه سازمان ثبت احوال کشور، ۱۳۹۸: ۲۲).

با ورود به دوران پهلوی، مفهوم شناسنامه به صورت رسمی و قانونی در ایران نهادینه شد. در این دوران، برای اولین بار شناسنامه به عنوان یک سند قانونی و ثبت هویتی فردی به طور رسمی به وجود آمد. در ایران هم‌زمان با نوسازی و نیاز به شناسایی اتباع جهت ایجاد ارتش منظم و اخذ مالیات، تأسیس ثبت احوال در دستور کار قرار گرفت؛ از این رو در جلسه‌ی مورخه‌ی ۳۰ آذرماه ۱۲۹۷ هیئت وزیران و با صدور اولین شناسنامه برای دختری به نام فاطمه ایرانی در تاریخ ۳ دی‌ماه ۱۲۹۷ اداره سجل احوال در تهران فعالیت خود را آغاز کرد (محمدی، ۱۳۸۹: ۴۵). در دوران پهلوی، شناسنامه‌ها به عنوان مدارک رسمی شناخته می‌شدند. در این دوره، تلاش‌های

زیادی برای مدرن سازی کشور صورت گرفت و ثبت احوال به شکل گسترده تری اجرا شد و قوانینی برای ثبت اجباری وقایع حیاتی تصویب شد (نصیری، ۱۳۸۰: ۸۲؛ صالحی، ۱۳۹۲: ۴۵). پس از این دوره، اولین قانون ثبت احوال مشتمل بر ۳۵ ماده در خرداد ۱۳۰۴ در مجلس شورای ملی وقت تصویب شد؛ براساس این قانون مقرر گردید کلیه ی اتباع ایرانی در داخل و خارج از کشور باید دارای شناسنامه باشند. در واقع در اولین قانون ثبت احوال در ایران ثبت شناسنامه برای تمام افراد الزامی شد. این شناسنامه ها به طور معمول شامل اطلاعاتی چون نام و نام خانوادگی، تاریخ تولد، ملیت و وضعیت خانوادگی افراد بودند. این سیستم به طور عمده برای تسهیل در امور اداری، نظامی، آموزشی و مالیاتی طراحی شد (شادمان، ۱۳۸۴: ۸۹). در واقع تحولات جهانی اواخر سده ی نوزدهم و آغاز سده ی بیستم، شکل گیری انقلاب مشروطه و رخداد های پس از آن، سیاست مدرن سازی دولت، از جمله تمرکزگرایی، یکپارچه سازی، ناسیونالیسم، ساماندهی در امر مالیات - گیری، سربازگیری و علل دیگری، سبب شد که در ۱۴ خرداد ۱۳۰۴ مجلس شورای ملی، قانون سجل احوال را به تصویب برساند (میرشکاری، ۱۳۹۳: مقدمه). از یک منظر می توان شکل گیری اداره ی ثبت احوال را به عنوان اقدامی در راستای حفظ اقتدار حکومت مرکزی و متمرکزسازی در کشور دانست. سیاستی که تورج اتابکی در *تجدد / مرانه* از آن به عنوان رادیکال ترین اقدام دولت پهلوی یاد می کند که به شیوه ی تهاجمی به مرحله ی اجرا درآمد (اتابکی، ۱۳۸۵: ۱۷۲). اداره ی ثبت احوال بخشی از برنامه های دولت پهلوی اول در ابعاد اجتماعی، نظامی و اقتصادی را محقق ساخت. در تکوین این نهاد و تدوین قوانین مربوط به آن، مجلس شورای ملی به عنوان یکی از مراکز عام تصمیم گیری ایفای نقش کرد. طبق اصل پانزدهم متمم قانون اساسی کلیه ی قوانینی که برای استحکام مبانی دولت، سلطنت و انتظام امور مملکتی لازم بود، می بایست به تصویب مجلس شورای ملی می رسید (صادقی، ۱۳۸۷: ۴۱).

سه سال پس از تصویب اولین قانون ثبت احوال در ۱۳۰۷ش قانون جدید ثبت احوال مشتمل بر ۱۶ ماده تصویب گردید. براساس این قانون وظیفه ی جمع آوری آمارهای مختلف نیز به اداره ی سجل احوال محول گردید؛ به همین جهت نام این اداره نیز به «اداره احصائیه و سجل احوال» تغییر یافت. از آن تاریخ به تناسب شرایط زمانی تحولات به وجود آمده در کشور و با احساس

عدم تناسب قوانین موجود با نیازهای جامعه، قانون ثبت‌احوال نیز به دفعات مورد تجدیدنظر، تغییر و اصلاح قرار گرفت.

هم‌زمان با تغییر و تصویب قوانین جدید، تشکیلات ثبت‌احوال نیز کامل‌تر گردید. این سازمان تا ۱۳۱۰ش دارای ۹۴ اداره در تهران و شهرستان‌ها بود. در ۱۳۰۸ش ثبت ولادت و صدور شناسنامه برای اتباع ایرانی مقیم خارج از کشور به سفارتخانه‌ها و نمایندگی‌های ایران در خارج از کشور محول شد. متعاقباً در اردیبهشت ۱۳۱۹ش قانون نسبتاً جامعی مشتمل بر ۵۵ ماده و سپس ۱۳۱ ماده به تصویب رسید. این قانون، به جهت جامعیت نسبی، قریب ۳۶ سال پایدار ماند (علیزاده‌بیرجندی و ناصری، ۱۳۹۵: ۳۲). در ۱۳۳۷ش قسمت آمار از ثبت‌احوال منفک و تحت عنوان «اداره‌کل آمار عمومی» ادامه‌ی فعالیت داد. تشکیلات جدید ثبت‌احوال نیز پس از این جدایی به اداره‌ی کل ثبت‌احوال تغییر نام یافت. پس از مدتی در تیرماه ۱۳۵۵ قانون جدید ثبت‌احوال مشتمل بر ۵۵ ماده به تصویب رسید و سپس به موجب اصلاحیه‌ی دی‌ماه ۱۳۶۳ مجلس شورای اسلامی در برخی از مواد، اصلاحاتی صورت گرفت و تاکنون نیز این قانون به قوت خود باقی مانده است.

در ۱۳۵۸ش، اداره‌ی ثبت‌احوال با تغییراتی روبرو شد، اما همچنان وظایف خود را در زمینه‌ی ثبت اطلاعات فردی انجام داد. در این دوران، بیش از پیش، به جنبه‌های حقوقی و اجتماعی ثبت‌احوال توجه شد و سامانه‌های جدیدی برای نظارت بر ازدواج، طلاق و دیگر تغییرات زندگی افراد راه‌اندازی گردید (نظری، ۱۳۷۹: ۱۳۰). افزایش توجه به جنبه‌های حقوقی و اجتماعی ثبت‌احوال و راه‌اندازی سامانه‌های جدید برای نظارت بر تغییرات زندگی افراد (مانند ازدواج و طلاق) بخشی از این روند بود. این تغییرات نه تنها به افزایش کارایی و دقت ثبت اطلاعات کمک کرد، بلکه زمینه‌ساز حرکت‌های بعدی در راستای مدرن‌سازی سامانه‌های ثبت‌احوال در دهه‌های بعد گردید. سرانجام، با تصویب قانون «تقسیمات کشوری»، ادارات استانی و شهرستانی این سازمان نیز گسترش یافت و عنوان آن به سازمان ثبت‌احوال کشور تغییر یافت («تاریخچه ثبت‌احوال»، بازپایی شده در ۱۴۰۳/۹/۳، از: <https://www.sabteahval.ir>).

اهداف شکل‌گیری اداره‌ی ثبت‌احوال در ایران

برای بررسی اهداف دولت پهلوی از تأسیس ثبت‌احوال، باید به علل زمینه‌ای، مانند قوانین و ساختارهای سازمان ثبت‌احوال و پیشینه‌ی سرشماری در ایران عصر قاجار توجه کرد. اطلاعات جمعیتی در ایران ابزاری کلیدی برای مدیریت حکومتی و نظم اجتماعی شناخته می‌شد. هرچند برخی محققان کاربرد این داده‌ها را به دوران‌های پیش از هخامنشیان نسبت می‌دهند، اما نبود مدارک مستند این ادعا را تأیید نمی‌کند. با شکل‌گیری دولت‌های متمرکز، استفاده از آمار جمعیتی برای اداره‌ی حکومت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اقتصادی و اجتماعی ضروری شد و نقشی کلیدی در شکل‌گیری نهادهایی مانند ثبت‌احوال ایفا کرد. در دوران قاجار، با گسترش علوم غربی، علم آمار در ایران جایگاه ویژه‌ای یافت. عبدالغفار نجم‌الدوله با اجرای اولین سرشماری نفوس تهران، نقش مهمی در این پیشرفت داشت. این سرشماری تأثیرات عمیقی بر مدیریت حکومتی و اجتماعی داشت و اطلاعاتی از جمله رقم کل نفوس، وضعیت مسکن، توزیع جمعیت، مهاجرت، و موقعیت اجتماعی را شامل می‌شد. بخش عمده‌ی سرشماری‌های به‌جامانده از دوره‌ی قاجار مربوط به دوران صدارت میرزااحسین خان سپهسالار است. در این دوره، با تشکیل قانون و مجلس تنظیمات، سرشماری جمعیت به‌عنوان یکی از وظایف دولت تعریف شد. از مهم‌ترین اقدامات این حوزه، تدوین کتابچه‌ی «کاداستره»^۱ توسط اعتمادالسلطنه بود که به ثبت املاک، ثبت‌احوال و سرشماری نفوس می‌پرداخت. همچنین، آخرین سرشماری پیش از مشروطه در قالب احصائیه‌ی اخضرعلی‌شاه^۲ صورت گرفت. توجه به سرشماری در دوره‌ی قاجار تحت‌تأثیر اصلاحات نوگرایانه

۱. واژه‌ای فرانسوی به معنای ممیزی املاک و اراضی و تخمین تعداد (ملک‌زاده و علیزاده بیرجندی، ۱۳۸۵: ۷۶).

۲. احصائیه‌ی اخضرعلی‌شاه به مجموعه گزارش‌هایی گفته می‌شود که در اواسط قرن نوزدهم (به‌ویژه در دوران محمد شاه قاجار) تحت نظارت یکی از مقامات عالی‌رتبه قاجار به نام «اخضرعلی‌خان» جمع‌آوری شده‌اند. این گزارش‌ها شامل اطلاعات مختلف درباره جمعیت، اموال، زمین‌ها، و دیگر آمارهای مرتبط با جامعه ایران در آن زمان بودند. هدف این احصائیه‌ها به‌ویژه برای محاسبه‌ی مالیات‌ها، ارزیابی وضعیت اقتصادی و جمعیتی کشور و نظارت بر منابع مختلف بود. این احصائیه‌ها در واقع پیش‌زمینه‌ای برای شکل‌گیری سیستم‌های آماری مدرن در ایران بودند. این گونه گزارش‌ها از جنبه‌ی اقتصادی اهمیت داشتند و همچنین به‌عنوان ابزاری برای برنامه‌ریزی‌های دولتی و جمع‌آوری منابع، مورد استفاده قرار می‌گرفتند. در دوران قاجار، حکومت‌ها، به‌ویژه در زمان‌های بحرانی، به چنین داده‌هایی نیاز داشتند تا تصمیمات سیاسی و اقتصادی بهتری اتخاذ کنند (اصیل، ۱۳۸۲: ۲۰-۳۰).

و اقتباساتی از غرب، به‌ویژه آثار فرانسوی در زمینه‌ی ممیزی املاک و ثبت‌احوال، انجام می‌شد. در دوره‌ی پهلوی اول نیز سیاست‌های مدرن‌سازی نقش مهمی در تقویت این روند و پیوند تجدد با احصای جمعیت داشت (ملک‌زاده و علیزاده بیرجندی، ۱۳۹۰: ۷۴).

برای درک مبانی فکری مؤثر بر شکل‌گیری اداره‌ی ثبت‌احوال، پرداختن به گرایش‌های فکری پس از جنگ جهانی، به‌ویژه دوران پس از کودتای ۱۲۹۹ش، ضروری است. در این دوران، ایده‌ی ایجاد یک دولت - ملت مدرن در ایران شکل گرفت و تلاش‌هایی برای فراهم آوردن زمینه‌های تحقق آن آغاز شد. از میان مهم‌ترین دغدغه‌های فکری روشنفکران می‌توان به توسعه‌ی نظام آموزشی و علوم نوین، تقویت انسجام ملی بر پایه‌ی ناسیونالیسم، گرایش به باستان‌گرایی و استفاده از دانش غرب اشاره کرد که در آثار منتشرشده در جراید آن دوره منعکس شده است. در میان این موارد، ایدئولوژی ناسیونالیستی و تلاش برای وحدت ملی، بیش از سایر عوامل، به‌عنوان محرک اصلی تکوین دولت - ملت مدرن شناخته شد. پس از جنگ جهانی اول، چالش‌های اجتماعی و قومیتی بر روند ملت‌سازی در ایران تأثیر گذاشت. با این حال، تلاش روشنفکران برای وحدت ملی و تغییرات در ساختار آموزشی و اجتماعی، زمینه‌ی تأسیس نهادهایی چون اداره‌ی ثبت‌احوال را فراهم کرد (ملایی‌توانی، ۱۳۸۱: ۱۹۰). پس از نهضت مشروطه، روشنفکران برای تقویت مفاهیمی چون دولت، ملت و هویت ایرانی تلاش کردند. آن‌ها باور داشتند که دولت - ملت نیازمند نوعی هویت جدید است که افراد را با نام ملت از دیگر گروه‌ها متمایز کند. پهلوی نیز برای ماندگاری، هویت‌سازی ملی را در اولویت قرار داد و قوانینی مانند سجل‌احوال تصویب کرد. طبق این قانون، همه‌ی افراد باید دارای ورقه‌ی هویت باشند. این قانون به حذف روابط اشرافی، شکل‌گیری مفهوم شهروند و ایجاد هویت ایرانی کمک کرد (اکبری، ۱۳۸۴: ۲۷۶).

در دوره‌ی پهلوی، قانون سربازگیری یکی از عوامل اصلی تأسیس سازمان ثبت‌احوال بود. ماده‌ی یازدهم قانون سربازگیری ۱۳۰۱ش ثبت دقیق ویژگی‌های مشمولین را الزامی کرد. این ویژگی‌ها شامل مواردی چون بنیچه، نمره، اسم، نام پدر، محل سکونت، سطح سواد، سن، علامات صورت، وزن و دیگر مشخصات بود. ثبت این اطلاعات ضرورت ایجاد نهادی برای شناسایی افراد جامعه را نشان می‌دهد. این نیاز، که ناشی از الزامات نظام‌وظیفه بود، به شکل‌گیری سازمان ثبت‌احوال کمک کرد و آن را به نهادی کلیدی برای مدیریت امور نظامی و اداری تبدیل نمود. در ۱۳۰۴ش،

طرح سربازگیری تغییر کرد و براساس سرشماری سراسری کشور تنظیم شد. دو قانون، یکی درباره‌ی سجل احوال و دیگری خدمت اجباری، در ۱۶ خرداد ۱۳۰۴ تصویب شد. نام «شعبه سربازگیری» به «اداره نظام اجباری» و سپس به «اداره نظام وظیفه» تغییر یافت (قائم‌مقامی، ۱۳۴۶: ۸۴). اجرای قانون ۱۳۰۴ ش به آمار متولدین و جوانان مشمول نیاز داشت، اما این آمار در دسترس نبود و تا تشکیل اداره‌ی ثبت احوال به تعویق افتاد. این امر نشان می‌دهد که سربازگیری زمینه‌ساز شکل‌گیری اداره‌ی ثبت احوال بود. در راستای نوسازی ارتش و اجرای قانون نظام اجباری، قانون سجل احوال در ۱۴ خرداد ۱۳۰۴ تصویب شد. در بهمن ۱۳۰۶، صدور شناسنامه برای تمامی ایرانیان اجباری شد. این اقدام با هدف تسریع در تأسیس ثبت احوال و دستیابی به اطلاعات دقیق صورت گرفت و القاب قاجاری حذف و نام خانوادگی جایگزین شد و هویت جدیدی شکل گرفت که همه‌ی ایرانیان را به‌عنوان شهروندان جدید تعریف می‌کرد (ملایی‌توانی، ۱۳۸۱: ۲۷۶). در واقع تأسیس اداره‌ی ثبت احوال برای شناسایی مشمولین خدمت نظام اهمیت داشت. این مسئله به ارتباط ثبت احوال و خدمت نظام وظیفه اشاره دارد. هیچ برنامه‌ای به اندازه‌ی نظام وظیفه با اهتمام شاه و مسئولان پیگیری نشد (نیازی و شالچی، ۱۳۹۲: ۵۶). نقش مهم سربازگیری در تأسیس ثبت احوال از مصوبات مجلس و مذاکرات مربوط به آن مشخص است (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ۱۱، جلسه ۳۶، مورخ یکشنبه ۲۸ فروردین ماه ۱۳۱۷). همچنین، اقدامات مردم برای فرار از خدمت، مانند تغییر نام و جعل هویت، نشان‌دهنده‌ی ارتباط این دو است. در اسناد آرشیوی، شواهدی از حبس افراد به جرم هویت جعلی وجود دارد (ساکما، سند شماره ۹۹۷۱۴/۱۹).

تاریخچه و ساختار تشکیلاتی اداره‌ی ثبت احوال در بیرجند

اطلاعات چندانی درباره‌ی تاریخچه‌ی ثبت احوال بیرجند در دست نیست؛ اما داده‌های تاریخ شفاهی یکی از منابع اصلی برای شناخت تاریخچه و ساختار تشکیلاتی این اداره محسوب می‌شود. براساس گفته‌های غلام‌عباس روشنی، معاون و سرپرست اداره‌ی ثبت احوال در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ ش، اداره‌ی ثبت احوال بیرجند از ۱۳۰۷ ش مقارن با تصویب قانون سجل احوال مصوب ۲۰

مرداد ۱۳۰۷ آغاز به کار کرد^۱ و صدور اولین سند اظهارنامه‌ای در ثبت‌احوال بیرجند به نام سید مهدی قدسی در ۱۳۰۷/۷/۲۱ و دومین سند مربوط به تاریخ ۱۳۰۷/۷/۲۲ به نام صدرالدین خان دفتری شاهی بر این مدعاست. گفتنی است که این اسناد هویتی به صورت اظهارنامه‌ای صادر شده و نام‌برده، سید مهدی قدسی (م. ۱۲۸۷ش)، در تاریخ صدور سند ۲۰ سال داشته و صدرالدین خان دفتری (م. ۱۲۶۵ش) ۴۲ ساله بوده است. در واقع اشخاص مذکور قبل از تأسیس ثبت‌احوال در بیرجند در قید حیات بوده و بعد از شروع روند صدور شناسنامه شخصاً به مأمورین حاضر در محل سکونتشان مراجعه و شناسنامه دریافت کرده‌اند. اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند ابتدا تنها وظیفه‌ی ثبت تولد و وفات را برعهده داشت، اما به مرور زمان ثبت ازدواج و طلاق و مسئولیت‌های دیگر نیز به وظایف آن اضافه شد. این شواهد نشان‌دهنده‌ی آغاز تحول در ثبت رسمی وقایع حیاتی در بیرجند است (مصاحبه با احمد ضیایی، کارشناس مسئول آرشیو اسناد هویتی و مسئول روابط عمومی ثبت‌احوال استان خراسان جنوبی، ۱۴۰۳/۹/۳).

از بررسی اسناد موجود در مورد محل اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند می‌توان دریافت که تا قبل از تأسیس ساختمان اداره‌ی ثبت‌احوال، مکان اولیه‌ی آن منزل آقای جانباز در مقابل ژاندارمری بیرجند واقع در خیابان شهدا بوده، سپس این اداره به باغ پسته‌ی امیر علم‌خان، یکی از املاک خاندان علم، منتقل شده و در نهایت پس از احداث ساختمان جدید، به محل فعلی، مقابل فرمانداری، انتقال یافته است. در این مدت، خاندان علم چندین بار خواستار تخلیه‌ی ملک خود شدند (ساکما، سند شماره ۷۳۰۹/۱)، اما روشنی، معاون و سرپرست وقت اداره، به دلیل عدم تکمیل ساختمان در دست احداث، از تخلیه‌ی ملک استیجاری اظهار معذوریت کرده است (مصاحبه با غلام‌عباس روشنی، معاون و سرپرست اداره ثبت‌احوال در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ش، ۱۴۰۳/۹/۱۲). در مکاتبات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند به تاریخ ۱۳۵۴/۱۰/۹، مدارکی موجود است که نشان‌دهنده‌ی درخواست مسئول این اداره از اداره‌ی اعتبارات سازمان ثبت‌احوال کشور برای تأمین اعتبار جهت پرداخت اجاره‌بها می‌باشد (ساکما، سند شماره ۷۶۷۵/۱۴).

۱. ماده‌ی اول این قانون تصریح داشت که یک سال پس از تصویب قانون و تأسیس سجل‌احوال، همه‌ی افراد باید دارای ورقه‌ی هویت شوند. افراد ذکور بالای ۱۷ سال موظف بودند شخصاً برای دریافت ورقه‌ی هویت به سجل‌احوال مراجعه کنند. مسئول دریافت ورقه‌ی هویت صغار، ولی خاص (پدر، جد یا وصی منصوب) یا قیم صغیر بود.

چارت سازمانی اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند بنابر اظهاراتِ روشنی، در دوران تصدی مسئولیت- هایش، در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ش شامل سرپرست و معاون، دو نفر بایگان، مدیر بایگانی، یک نفر مسئول دفتر، یک نفر پیشخدمت و شش نماینده در حوزه‌های ششگانه و توابع بوده است. وی در مورد نحوه‌ی فعالیت نمایندگان ثبت‌احوال در بخش‌ها و توابع بیرجند در فاصله‌ی زمانی مهر تا شهریور ۱۳۳۹ - روشنی مسئولیت نمایندگی ثبت‌احوال زیرکوه و زهان را عهده‌دار بود - اظهار می‌دارد که وظایف این نماینده‌ها سرکشی به تمام روستاهای حوزه‌ی نمایندگی‌شان بود و ده‌گردی جزو وظایف اصلی این نمایندگان به شمار می‌آمد. معمولاً نمایندگان این وظیفه را طی پانزده روز انجام می‌دادند و بابت این ده‌گردی ۱۵ تومان هزینه‌ی سفر دریافت می‌نمودند. وی در تشریح جزئیات فعالیت‌های این نمایندگان به انجام طرحی به نام «خاتمه آمار» در ۱۳۴۷ش اشاره کرده که براساس آن نماینده‌ی ثبت‌احوال موظف بود با مراجعه به تمامی خانه‌های اهالی حوزه‌ی نمایندگی خویش وضعیت ساکنان را در مورد داشتن شناسنامه جویا شود. همچنین کسانی که کار دریافت شناسنامه‌ی آن‌ها معوق مانده بود؛ نام و وضعیت آن‌ها در دفتری به نام «اظهارنامه دفترکل» با درج شماره‌ی دهستان و منطقه ثبت می‌شد. بنابراین، در این مأموریت هر دهستان دارای یک اظهارنامه بود که می‌توان از روی آن به وضعیت اسناد هویتی و مشکلات مربوط به ثبت‌احوال آن‌ها پی‌برد. همچنین هر ده در آغاز هر سال یک دفتر موالید و یک دفتر فوت داشت که این دو واقعه‌ی مهم در درون آن ثبت و ضبط می‌شد. شایان ذکر است که در سال‌های پایانی دهه‌ی ۱۳۳۰ش، میزان حقوق دریافتی نمایندگان ثبت‌احوال ۹۰ تومان یعنی روزی ۳ تومان بوده است. با تصویب قانون شناسنامه برای هر فرد در بیرجند یک شناسنامه صادر می‌شد که این موضوع به‌طور قابل‌توجهی بر نظم اجتماعی و حقوقی جامعه تأثیر گذاشت (مصاحبه با غلام‌عباس روشنی، معاون و سرپرست اداره ثبت‌احوال در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ش، ۱۴۰۳/۹/۱۲).

پس از انقلاب اسلامی، اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند و دیگر مناطق ایران با تغییراتی روبه‌رو شد. سیاست‌های جدید در این دوره باعث شد که ثبت‌احوال بیش از پیش به مسائل اجتماعی، حقوقی و قانونی توجه کند. با توسعه‌ی فناوری اطلاعات، ثبت‌احوال در بیرجند نیز به‌سوی دیجیتالی شدن پیش رفته و بسیاری از فرایندهای ثبت اطلاعات به‌صورت آنلاین و الکترونیکی انجام می‌شود

(مصاحبه با احمد ضیایی، کارشناس مسئول آرشیو اسناد هویتی و مسئول روابط عمومی، ۳/۹/۱۴۰۳).

کارکردهای اداری ثبت‌احوال در بیرجند

بیشترین اطلاعات موجود در بررسی کارکردهای اداری ثبت‌احوال بیرجند از اسناد آرشیوی استخراج شده است. این اسناد بیشتر در حوزه‌ی دیوانیات، مکاتبات اداری و تعدادی نیز مربوط به ثبت وقایع حیاتی چهارگانه می‌باشد. اسناد و مکاتبات موجود در زمینه‌ی کارکردهای این اداره را می‌توان به سه دسته‌ی اصلی تقسیم کرد:

- کارکردهای نظارتی: بررسی موضوع اسناد اداری ثبت‌احوال نشانگر کارکرد نظارتی این اداره است. از جمله مواردی که در این اسناد مشاهده می‌شود، بررسی تطابق اطلاعات ثبت‌شده با واقعیت‌های اجتماعی و خانوادگی، ارزیابی و نظارت بر ثبت دقیق وقایع حیاتی، نظارت بر عملکرد مأمورین ثبت‌احوال و پیگیری پرونده‌های ابهام‌دار یا ناقص است (مصاحبه با مرتضی امیرآبادی‌زاده، مدیرکل ثبت‌احوال استان خراسان جنوبی، ۱۴/۹/۱۴۰۳).

- کارکردهای تعاملی: این دسته شامل مکاتبات و تعاملات اداری ثبت‌احوال بیرجند با دیگر نهادها و ادارات دولتی و محلی است. این اسناد به طور عمده بر تعاملات خارجی و تعاملات با دیگر نهادهای دولتی و غیردولتی برای تأمین اطلاعات و هماهنگی‌های اداری تأکید دارد. از جمله‌ی این مکاتبات می‌توان به انواع درخواست‌ها و ارجاع‌ها به دیگر نهادها، تعامل با سازمان‌های محلی و ارگان‌های دولتی برای تأمین منابع اطلاعاتی و هماهنگی‌های اجرایی برای به‌روزرسانی داده‌ها اشاره کرد (همانجا).

- کارکردهای خدماتی: اداری ثبت‌احوال به عنوان نهادی دولتی وظایف متعددی در قبال مردم دارد. این اداره با ارائه‌ی خدماتی مانند تغییر نام و نام‌خانوادگی، گرفتن شناسنامه برای متولدین، اصلاح اطلاعات هویتی، و صدورالمثنی به تسهیل امور حقوقی و اداری شهروندان کمک می‌کند. همچنین، با حفظ و ایمن‌سازی داده‌های افراد، اداری ثبت‌احوال به محافظت از هویت شهروندان و جلوگیری از تقلبات هویتی می‌پردازد. خدمات الکترونیکی و آنلاین نیز بخشی از اقدامات این اداره برای افزایش دسترسی و راحتی بیشتر در ارائه‌ی خدمات به مردم است (همانجا).

کارکردهای نظارتی

صدور شناسنامه و اشکال مختلف آن: بخشی از قوانین و کارکردهای ثبت احوال درباره‌ی سجل یا شناسنامه است. پیش از بررسی کارکردهای ثبت احوال در بیرجند، در این بخش از نوشتار، تلاش شده ضمن اشاره به شیوه‌های شناسایی افراد قبل از صدور شناسنامه، پیرامون مهم‌ترین سند هویتی ایرانیان، یعنی شناسنامه، و سیر تطور صوری و محتوایی آن به اختصار مطالبی بیان شود. پژوهشگران، در بررسی پیشینه‌ی شناسایی افراد در ایران، سه دوره‌ی تاریخی را مطرح کرده‌اند:

- دوره‌ی پیدایش و رشد: از دوران آل بویه تا سلجوقیان؛
 - دوره‌ی رکود نسبی: از ایلخانان تا عهد صفویه؛
 - دوره‌ی تجدید حیات، گسترش فوق‌العاده و افول: دوره‌ی قاجار؛ (زندیه و محمدی، ۱۳۹۳: ۶).
- مهم‌ترین اشکال انتصاب و عناوین عمومی از سده‌ی چهارم به بعد که برخی تا امروز نیز باقی مانده‌اند، عبارت‌اند از:
- پیش‌نام: پیش‌نام‌ها عمدتاً برای نشان دادن احترام، جنسیت، شغل، منصب، موقعیت اجتماعی، نسب، سفر زیارتی و مشرب فکری به کار می‌رفتند. برخی از پیش‌نام‌ها عبارت‌اند از: امام، حاجی، حافظ، خواجه، شیخ، قاضی، فقیه، آخوند، آقا، ارباب و غیره.
 - نام‌ها: نام‌ها از بدو تولد به فرد داده می‌شوند و هویت اجتماعی فرد را مشخص می‌کنند. انتخاب نام‌ها می‌تواند به دلایل فرهنگی، مذهبی یا خانوادگی باشد.
 - کنیه: ترکیبی از "ابو" و "ام"، که در ابتدا در میان عرب‌ها رواج داشت و بعدها در ایران متداول شد. این کنیه‌ها معمولاً برای معرفی پدر یا مادر یک فرد به کار می‌رفتند و در دربار صفوی و برخی مقامات نیز استفاده می‌شدند.
 - نسب جغرافیایی: عناوینی که نشان‌دهنده‌ی نسبت شخص با زادگاه، محل اقامت، یا منشأ خاندانی او هستند، مانند "اصفهانی".
 - عنوان شغلی و حرفه‌ای: این عناوین مانند القاب رسمی بودند و به چندین نفر اطلاق می‌شدند، اما گاهی در انحصار یک فرد بودند، مانند "ملک الشعراء". همچنین ممکن بود بخشی از نام کامل فرد شوند، مانند "شیخ الاسلام" یا "امام جمعه" (همان: ۷). در دوره‌ی قاجار، القاب رجال دیوانی

متناسب با شغل فرد بود، مانند صدرالدوله و اعتمادالسلطنه. برخی از این القاب، همچون مشیرالدوله، از ترکان عثمانی گرفته شده بودند که به وزیر خارجه، مشیر می‌گفتند (علیزاده بیرجندی و پورسلطانی، ۱۳۹۷: ۵۵۷). القاب در دوره قاجار دارای مراتب و درجه‌بندی بودند که براساس معنی، ارزش صوری و میزان کاربردشان تعیین می‌شدند. این القاب اغلب با فرمانی رسمی اعطا می‌شد که در آن از شایستگی‌ها و دلایل اعطای لقب سخن گفته می‌شد (راشدمحصل، ۱۳۸۶: ۱۰).

- نسبت خاندانی: در دوره قاجار، نسبت‌های خاندانی و نژادی نیز در اعطای القاب نقش داشتند، مانند انصاری، علوی، حسینی، شاملو.

- ویژگی‌های شخصیتی و جسمی: برگرفته از وجود مشخصه‌ای خوب یا بد در جسم و رفتار شخصی، مانند کور، اوزون (دراز)، لنگ، کم‌سخن؛ (زندیه و محمدی، ۱۳۹۳: ۷).

مُهرها نیز در طول تاریخ نقش بسیار مهمی در تأیید هویت و اعتبار اسناد داشته‌اند. این ابزارها نه تنها به عنوان وسیله‌ای برای اطمینان از عدم دستکاری و حفظ محرمانگی استفاده می‌شدند، بلکه به اسناد جنبه‌ی قانونی نیز می‌بخشیدند. مطالعات مربوط به مُهرها، که به سیژیلوگرافی^۱ و اسفراژیستیک^۲ معروف است، اطلاعات ارزشمندی نه تنها برای علم نسب‌شناسی و علم علائم-شناسی خانوادگی، بلکه درباره‌ی سبک زندگی، مشاغل و باورهای مردم در دوره‌های مختلف تاریخی ارائه می‌دهد. این دانش به مورخان کمک می‌کند تا، با استفاده از نشانه‌های موجود در مُهرها، به درک بهتری از گذشته دست یابند (ساماران، ۱۳۷۰: ۵۳۴). مُهرها به دلیل تاریخ‌گذاری دقیق در مطالعات تاریخی مهم‌اند (علیزاده بیرجندی و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۷۴) و زوایای پنهان رویدادها را روشن می‌کنند. نقش آن‌ها در تثبیت هویت پیش از دولت مدرن برجسته است (زندیه و محمدی، ۱۳۹۳: ۷). برای اثبات این مدعا، مضامین مندرج در مُهرهای عقدنامه‌های عصر قاجاریه در بیرجند، که حاوی اطلاعات هویتی صاحبان آن می‌باشد، در ذیل آمده است:

- بنده آل محمد احمد ۱۲۳۸ (علیزاده بیرجندی و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۸۲)؛

- عبده، علی اکبر (همان: ۳۸۰)؛

1. Sigillographie: علم بررسی مُهرها یا مُهرشناسی؛

2. Sphragistique: مُهر و خاتم؛

- پیرو دین محمد جواد (همان: ۳۸۴)؛

- شرف یافت نامم ز نام محمد ۱۲۰۵ (همان: ۳۸۷)؛

- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسين (همانجا)؛

- و افوض امری الی الله عبده احمد (همان: ۳۹۳)؛

این مُهرها هویت فرد و ساختار اجتماعی دوره‌ی قاجار را بازتاب می‌دهند و برای شناخت جامعه‌ی پیشامدرن ایران ارزشمندند. مُهرهایی که مضامین هویتی از آن‌ها استخراج شده، از نظر شکل، ابعاد، نوع خط و عناصر تزئینی متفاوت‌اند. اشکال آن‌ها شامل بیضی، مربع و چندضلعی است و خطوطی مانند نسخ ابتدایی، نسخ و شکسته، نستعلیق در آن‌ها دیده می‌شود (زندیه و محمدی، ۱۳۹۳: ۷-۸). علاوه بر مضامین هویتی، آیات قرآنی و عبارات فارسی که نشان‌دهنده‌ی اعتقادات و ارادت به امامان است، در این مُهرها به کار رفته است. مُهرها به عنوان عامل هویت‌ساز در اسناد دولتی و عریضه‌های مردمی جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند. برای نمونه، عریضه‌ای از تجار بیرجندی در تاریخ ۷ رجب ۱۳۳۰ به حاکم ایالت نوشته شده که در آن از مشکلات اداره‌ی احتسابیه به دلیل نرسیدن حقوق گلایه شده و مُهر ۵۱ تاجر در پایان آن ثبت شده است (سازمان اسناد و کتابخانه آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۱۵۵۹/۲) (تصویر ۱ پیوست).

قبل از ۱۲۹۷ش و تأسیس اداره‌ی ثبت‌احوال، ثبت وقایع حیاتی از جمله ولادت (تصویر ۲ پیوست) و وفات براساس اعتقادات مذهبی و سنت‌های رایج در کشور با نگارش نام و تاریخ ولادت مولود در پشت جلد قرآن صورت می‌گرفت (زندیه و محمدی، ۱۳۹۳: ۹). با تأسیس اداره‌ی ثبت‌احوال در بیرجند در ۱۳۰۷ش، ثبت وقایع حیاتی به طور رسمی آغاز گردید و شناسنامه به‌عنوان مدرک هویت افراد در اختیار آن‌ها قرار گرفت. این تحول باعث تغییرات عمده‌ای در روند شناسایی هویتی افراد شد و نظم اجتماعی جدیدی را در جامعه‌ی بیرجند ایجاد کرد. به‌خصوص ثبت تولد و وفات که پیش از این، عمدتاً توسط روحانیون انجام می‌شد، به‌طور رسمی و تحت نظارت دولت ثبت می‌شد. لازم به ذکر است که در شهرهایی مانند بیرجند، که از سابقه‌ی تاریخی و مذهبی برخوردارند، این اطلاعات عمدتاً توسط نهادهای مذهبی و روحانیون ثبت و بیشتر در متون مذهبی و مساجد نگهداری می‌شده است. این اسناد، که عمدتاً به‌صورت دستی و به زبان‌های فارسی و عربی در دفاتر مذهبی یا محلی نوشته می‌شد، در برخی موارد، به‌ویژه در روستاها و

مناطق دورافتاده، هنوز هم به‌عنوان مرجع اولیه‌ی ثبت وقایع حیاتی استفاده می‌شود. در تصویر ۲ پیوست، قرآن متعلق به میرعبدالرضا هردنگی، فرزند میر محمد و از علمای برجسته‌ی بیرجند، آمده که در پایین و حاشیه‌ی صفحاتی از آن، تاریخ تولد و وفات دو نفر از اولاد این خاندان توسط شیخ محمد غوث، نوه‌ی ملا محمدحسن هردنگی، ثبت شده است (مصاحبه با کمال غوث، نوه‌ی شیخ محمد غوث، ۱۳۹۸/۶/۲۶) (تصویر ۳ پیوست). شایان ذکر است که ثبت تاریخ فوت در حواشی قرآن‌ها چندان مرسوم نبود و تاریخ وفات افراد روی سنگ قبر آن‌ها حک می‌شد.

در اسناد اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند، شناسنامه‌های تک‌برگی وجود دارد که اطلاعات مختلفی را شامل می‌شود. در ستون سمت راست برگه، اطلاعات هویتی مانند اسم، نام‌خانوادگی، محل تولد، اسم پدر و مادر، شغل، مسکن و سواد درج شده است. در قسمت میانی، اطلاعات مربوط به ازدواج شامل اسم زوج یا زوجه، نوع مزاجت (دائم/منقطع)، و تاریخ ازدواج (روز، ماه، سال شمسی و محضر) ثبت شده است. در ستون سمت چپ، اطلاعات مربوط به فرزندان با عنوان خلاصه‌ی ولادت اطفال، شامل تاریخ ولادت و وفات فرزندان آمده است. در انتهای برگه، اسامی شهود و مشخصات آن‌ها ذکر شده و فوت فرد با مهر (فوت شده) در بالای برگه ثبت شده است. اطلاعات مربوط به ازدواج مجدد و طلاق نیز در پشت برگه درج می‌شده است (آرشیو اداره ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۹۶۹۳/۱). عکس‌های موجود در شناسنامه‌ها می‌توانند بازتاب‌دهنده‌ی ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دوران خود باشند. به عنوان مثال، نحوه‌ی پیرایش مردان و گذاشتن سیل هیتلری در دوران پهلوی اول نشان‌دهنده‌ی تمایلات آلمانوفیلی در آن زمان بوده است (آرشیو اداره ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۹۷۴۰).

به جز شناسنامه‌های تک‌برگی که در سطور بالا بدان اشاره شد، با تأسیس اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند (۱۳۰۷ش)، شناسنامه‌ها از نظر ظاهری و محتوایی تغییر کردند. در میان اسناد هویتی نوع شناسنامه موجود است که بنا بر اظهارات مسئول بایگانی اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند، شناسنامه‌های دوبرگی و سه‌برگی خوانده شده‌اند. میان این دو نوع شناسنامه از نظر درج مشخصات، و به‌ویژه وقایع چهارگانه‌ی تولد، ازدواج، طلاق و مرگ، تفاوت‌هایی وجود دارد (مصاحبه با فیض‌الله خواجوی فورگ، معاون و مسئول بایگانی مدیریت ثبت‌احوال بیرجند، ۱۴۰۳/۹/۱۰). در شناسنامه‌های دوبرگی، ثبت ازدواج پس از مشخصات ولادت و اطلاعات فوت در آخرین سطر

شناسنامه انجام می‌شده است (آرشیو اداره ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۹۸۰۴) (تصویر ۴ پیوست). شناسنامه‌های سه‌برگی دارای ویژگی‌هایی نظیر درج نام قابله، ثبت ازدواج در حاشیه‌ی سمت چپ در قسمت ملاحظات؛ درج ساعت و مکان فوت در حاشیه‌ی سمت چپ و در قسمت ملاحظات است (همان، سند شماره ۸۷۱۲، ۸۷۵۲، ۹۸۰۲، ۹۸۰۳) (تصویر ۵ پیوست).

نظارت بر احصای اشخاص فاقد شناسنامه: دسته‌ای از اسناد مربوط به ثبت‌احوال اسنادی هستند که از طریق آن، اداره‌ی ثبت‌احوال به شناسایی افراد فاقد شناسنامه در کشور پرداخته است. در ۱۳۱۸ش، اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند نیز با تنظیم اظهارنامه‌هایی شامل مشخصات فردی، برای شناسایی افراد فاقد شناسنامه اقدام کرد. این اسناد حاوی اطلاعاتی مانند نام، نام‌خانوادگی، سن، نام پدر، محل اقامت، و محل امضا برای اظهارکننده و مأمور سرشماری است. در اظهارنامه‌ها دو گزینه برای کسانی که شناسنامه ندارند یا شناسنامه‌شان مفقود شده، تعیین شده است. این اقدام نشان‌دهنده‌ی تلاش حکومت برای سرشماری دقیق و ارائه‌ی اسناد هویتی به تمامی افراد کشور است (ساکما، سند شماره ۲۰۱ / ۵۹۸۵) (تصویر ۶ پیوست).

صدور گواهی فوت: دسته‌ای دیگر از اسناد اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند مربوط به صدور گواهی فوت است. گواهی‌های فوت این اداره در دوره‌های مختلف تغییرات جزئی در مضامین داشته‌اند. این گواهی‌ها شامل نام شاهد فوت و نسبت او با متوفی، تاریخ فوت، نام و نام‌خانوادگی متوفی، آدرس، سن، دلیل فوت و محل دفن هستند. در انتها، اثر انگشت اظهارکننده و مشخصات دفتر سجل ولایتی درج می‌شده است. در نمونه‌های ذیل برای حفظ حریم خصوصی، نام متوفی و اظهارکننده ذکر نشده است.

«نمره..... شخصی موسوم به که نام خانوادگیش و دارای ورقه هویت نمره ساکن {شهر/قصبه/قریه کوچه خانه نمره که سمت را نسبت به متوفی دارا است در تاریخ روز ماه سال شمسی با ارائه تصدیق نمره {کمیساریا/ کدخدای قریه حاضر و اظهار داشت که در تاریخ روز ماه سال شخصی موسوم به که نام خانوادگیش ساکن {شهر/قصبه/قریه کوچه خانه نمره و دارای ورقه هویت نمره صادره از شعبه دفتر سجل ولایتی بوده در سن بمرض وفات یافته و در محل امانت/دفن است. محل امضا یا علامت انگشت ابهام اظهارکننده»

محل امضای متصدی و مهر شعبه نمره دفتر سجل ولایتی (آرشیو اداره ثبت احوال بیرجند، اسناد شماره ۹۶۰۰ و ۹۵۹۶).

نکته جالب در این اسناد ذکر بیماری فرد متوفی است که از جهت پژوهش‌های جمعیت‌شناسی و مطالعات حوزه‌ی تاریخ پزشکی شایان توجه است. در گواهی فوت نام بیماری‌ای که مسبب مرگ متوفی شده نیز درج گردیده است. در میان این بیماری‌ها می‌توان به «استسقا، ۱۳۱۴ش، مرض حصبه، سل، سینه‌پهلو، ذات‌الجمع، مالاریا، اگزما، ۱۳۱۴ش، تیفوئید ۱۳۱۴ش، شرف‌الدم کبد، ۱۳۱۴ش، اسهال، ۱۳۱۱ش، توبرکولوز، ۱۳۱۴ش، ۱۳۱۴ش، آبله، ۱۳۱۰ش، سیاه‌سرفه و ذات‌الریه ۱۳۱۳ش» اشاره کرد (همان، سند شماره ۹۶۰۱/۲/۳/۴/۵/۶/۱۰/۱۱/۱۲/۱۳/۱۴/۱۵/۱۶).

گواهی‌های فوت سال ۱۳۴۳ش تفاوت‌هایی با نمونه‌های قبلی داشته‌اند. در این گواهی‌ها علت مرگ درج نمی‌شد و تنها با عبارت «مدرک مرگ: گواهی پزشک/مرده‌شوی» که در قسمت دلیل مرگ درج شده، مشخص می‌شد. علاوه بر یک اظهارکننده و نسبت او با متوفی، اطلاعات دو شاهد شامل تاریخ تولد، پیشه و محل سکونت درج شده است. در پایان برگه، جایی برای امضا یا اثر انگشت اظهارکننده و شاهدان وجود داشت. در مواردی که اثر انگشت گواهان آمده، بی‌سوادی آن‌ها نیز قید شده است (همان، سند شماره ۹۶۵۷، ۹۶۰۱/۶۰). در برخی از نمونه‌گواهی‌های فوت، شاهدان کارمند اداره‌ی ثبت احوال بوده‌اند. این موضوع می‌تواند به دلیل اطمینان از صحت اطلاعات و کاهش احتمال خطا در ثبت اطلاعات باشد (تصویر ۷ پیوست).

در اداره‌ی ثبت احوال بیرجند، فوت اتباع خارجی نیز در دفتر مخصوصی به نام "دفتر ثبت مرگ اتباع خارجه" ثبت می‌شد. این دفتر شامل گواهی‌های فوت بسیاری از اتباع خارجی در سال‌های مختلف است. در برگه‌های ثبت مردگان مربوط به اتباع خارجی، اسامی ذکر نمی‌شده تا حریم خصوصی افراد حفظ شود (تصویر ۸ پیوست). اسناد ثبت احوال بیرجند علاوه بر اشاره به بیماری‌های رایج در آن دوره، اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی مشاغل و روابط اجتماعی ارائه می‌دهند. از گواهی‌های فوت می‌توان مشاغل متعددی مانند علافی، کناسی، بقالی، خیاطی، آموزگاری، کشاورزی، بنا، کارمند، نقاش، ملاک، عکاس و پيله‌وری (همان، سند شماره ۸۲/۸۰ ۹۶۰۱/۶۳/۷۳/۷۹) را شناسایی کرد. پیشه‌ی گواهان فوت نیز در اسناد درج شده است.

اظهارکننده عمدتاً از اقوام درجه یک متوفی (مانند پدر) بوده و در مواردی نیز همسایه‌ی متوفی اظهارکننده بوده است (همان، سند شماره ۱/۷۱/۹۶۰). این گواهی‌ها نمایانگر وضعیت بهداشتی، تنوع شغلی و روابط اجتماعی آن دوران هستند.

کارکردهای نظارتی هیئت حل اختلاف: از دیگر کارکردهای ثبت‌احوال مربوط به تصمیمات این اداره در خصوص هیئت حل اختلاف است. برگه‌های تصمیم هیئت حل اختلاف در اسناد ثبت‌احوال شامل بخش‌های اصلی نظیر مقدمه و شرح حال، مشخصات خواهان (مدعی یا شاکی)، خوانده (اداره ثبت‌احوال)، خواسته (مورد اختلاف)، مدارک ارائه شده (شناسنامه و رونوشت سند)، تاریخ جلسه، مستندات قانونی، رأی هیئت و مهلت ۱۰ روزه برای اعتراض به رأی از تاریخ ابلاغ بوده‌اند. این اسناد روند رسیدگی به اختلافات ثبت‌احوال را مستند می‌کنند. روشنی در مورد هیئت حل اختلاف بیرجند توضیح می‌دهد که اولین حکم صادره از این هیئت، که به ریاست وی انجام شده، به قدری معتبر بوده که به سایر شهرها نیز ابلاغ شده است. این موضوع نشان‌دهنده اعتبار و جایگاه قانونی بالای این هیئت بوده است. وی در ادامه بیان کرده که هیئت حل اختلاف تنها به رفع ایرادات اسناد هویتی نمی‌پرداخته، بلکه برای افرادی که فاقد شناسنامه و اسناد هویتی بوده‌اند، پس از تشکیل پرونده، اقدام به صدور اسناد هویتی جدید می‌کرده است. بنابراین، فعالیت‌های این هیئت فراتر از اصلاح اسناد بوده و شامل صدور اسناد جدید نیز می‌شده است. همچنین، روشنی اشاره کرده که به دلیل مراجعات متعدد مردم برای تغییر نام و اصلاح اسناد هویتی، مکاتباتی با معاون وزیر وقت، آقای خدادوست، داشته است. این مکاتبات باعث ایجاد هیئت حل اختلاف در سطح کشور شد و، به‌ویژه در بیرجند، مشکلات هویتی افراد با توجه به نیازهای مختلف جامعه مورد توجه قرار گرفت. این توضیحات نشان می‌دهد که تصمیمات این هیئت در نهایت موجب تغییرات عمده‌ای در فرایندهای ثبت‌احوال کشور گردید (مصاحبه با غلام‌عباس روشنی، معاون و سرپرست اداره ثبت - احوال در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ ش، ۱۲/۹/۱۴۰۳). از بررسی تعدادی از برگه‌های تصمیم هیئت حل اختلاف که مربوط به دهه‌ی ۱۳۶۰ ش^۱ است می‌توان برخی از عمده‌ترین موارد اختلاف در اسناد و مطالبات متقاضیان را به شرح ذیل خلاصه کرد:

۱. اسناد مربوط به برگه تصمیم هیئت حل اختلاف قبل از دهه شصت امحا شده و در اداره‌ی ثبت‌احوال موجود نیست.

- اشتباه در درج محل تولد (آرشیو اداره ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۹۷۵۲) (تصویر ۹ پیوست)؛

- تغییر نام از "چنگیز" به حمید (همان، سند شماره ۹۷۶۷)؛

- حذف کلمه "تاج" از اول نام خواهان و تغییر آن به محمد (همان، سند شماره ۹۷۷۱)؛

- اصلاح اسناد سجلی از نظر ثبت جنسیت: روی کلمه‌ی "خانم" در قسمت ثبت عکس خط کشیده شده و با اصلاح از خانم به آقا موافقت شد (همان، سند شماره ۹۷۷۵)؛

- حذف کلمه‌ی "آقا" از نام صاحب سند و صاحب شناسنامه و پدرش (همان، سند شماره ۹۷۲۳). در این زمینه در ماده‌ی ۱۰۲ فصل ۷ آئین‌نامه‌ی قانون ثبت‌احوال مصوب اردیبهشت ۱۳۱۹، آمده است: «در موقعی که بعضی از کلمات باید بر طبق سایر مقررات از اسامی اشخاص حذف شود، صفحه مخصوص خلاصه ولادت با حذف کلمه مزبور تنظیم و در صفحه سفید برگ شناسنامه نوشته می‌شود. مثلاً (کلمه میرزا-آقا-خان-شیخ-ملا) یا صنیع‌السلطنه و غیره طبق دستور شماره ... از اسم صاحب سند یا اسم پدر حذف گردیده است» (مجموعه قوانین و مقررات ثبت‌احوال و قوانین مرتبط با آن، ۱۳۷۹: ۲۶۳).

با توجه به مطالب فوق می‌توان دریافت که کارکردهای هیئت حل اختلاف صرفاً مربوط به وظایف نظارتی نبوده، بلکه در برخی از موارد، که در سطور فوق به آن اشاره شد، وظایف این هیئت در ردیف کارکردهای خدماتی نیز قرار داشته است.

نظارت بر انتخاب نام افراد: انتخاب نام از جمله مواردی است که در قوانین و مصوبات ثبت‌احوال بیرجند نیز بازتاب پیدا کرده است. این قوانین بر انتخاب نام‌های متعارف تأکید دارند و انتخاب عناوین، القاب، و نام‌های زننده یا نامتناسب با جنسیت فرد را ممنوع می‌کنند (همان: ماده ۲۰ قانون جدید ثبت‌احوال). ذکر سیادت در اسناد سجلی برای ساداتی که سیادت آن‌ها در اسناد هویتی پدر و جد پدری ثبت شده یا با دلایل شرعی ثابت شده، الزامی است، مگر اینکه خود را سید ندانند یا عدم سیادت آنان شرعاً احراز شود (چراغی، ۱۳۸۴: ۶). یکی از نوآوری‌های قانون

۱. اسناد موجود نشان می‌دهد که کلمه "آقا" در ابتدا و انتهای نام افراد می‌آمده است. در یکی از اسناد مربوط به دبستان شوکتی که دربردارنده نام دانش‌آموزان و نام پدران‌شان می‌باشد، اسامی به این صورت دیده می‌شود: حسین‌آقا، آقا علیرضا (پژوهشکده تعلیم و تربیت خراسان جنوبی، سند شماره ۲۷۴۴، زونکن A ۱۳).

ثبت احوال ۱۳۵۵ش برای کودکانی که والدینشان نامعلوم هستند، نام‌های فرضی‌ای بوده است که برای پدر و مادر در اسناد سجلی درج می‌کردند و نام‌خانوادگی «آزاد» را به آنان اختصاص می‌دادند. هدف این قانون، جلوگیری از سرافکندگی اجتماعی و حفظ کرامت کودکان است. در اسناد رسمی، موضوع فرضی بودن اسامی والدین درج نمی‌شود تا هویت و منزلت اجتماعی کودک تحت تأثیر قرار نگیرد. افراد در انتخاب نام کوچک خود آزاد بودند، اما این آزادی با در نظر گرفتن فرهنگ و مصالح اجتماعی محدود است (مصاحبه با احمد ضیایی، کارشناس مسئول آرشیو اسناد هویتی و مسئول روابط عمومی ثبت احوال استان خراسان جنوبی، ۱۴۰۳/۹/۳).

بر اساس قانون، انتخاب نام‌هایی که موجب هتک حیثیت مقدسات می‌گردد و یا انتخاب نام‌های زننده، مستهجن و نامتناسب با جنسیت فرد ممنوع است. همچنین انتخاب عناوین و القاب که می‌توانند به مشکلات اجتماعی و فرهنگی منجر شوند نیز محدودیت دارد. از آنجایی که تشخیص مصادیق نام‌های ممنوع برای یک مأمور ثبت احوال کار آسانی نبود، شورای عالی ثبت احوال دستورالعملی به مفاد ذیل در این زمینه تهیه و به ادارات ثبت احوال استان‌ها صادر نمود:

- نام‌هایی که موجب هتک حیثیت مقدسات می‌گردد، مانند عبدالات و عبدالعزی (لات و عزری نام دو بت در مکه)؛

- اسامی مرکبی که عرفاً یک نام محسوب نمی‌شوند، مانند شهره فاطمه، حسین معروف به کامبیز؛

- القاب اعم از ساده یا مرکب، مانند ملک‌الدوله، حاجیه سلطان، سلطان علی؛

- اسامی‌ای که معرف صفات مذموم و مغایر با ارزش‌های والای انسانی است، مانند گرگ، قوچ

و ...؛

- نام‌هایی که با عرف و فرهنگ غالب و مقدسات مذهبی مردم مغایر است، مانند لات، خونریز،

چنگیز و ...،

- نام‌هایی که موجب ترویج فرهنگ بیگانه و فرهنگ سلطه گردد، مانند وانوشکا، ژاکارد،

شاهدوست و ...؛

- نام‌هایی که موجب تحقیر اشخاص بوده یا معنای لغوی آن در جامعه قابل پذیرش نباشد، مانند صد تومانی، کنیز، گدا و ...؛

- اسامی نامتناسب با جنسیت فرد: مانند نصرت و ماشاءالله برای اناث یا انتخاب اشرف برای افراد ذکور (چراغی، ۱۳۸۴: ۹-۱۰).

نظارت بر ثبت ازدواج: یکی از کارکردهای مهم اداره‌ی ثبت‌احوال، ثبت اطلاعات مربوط به ازدواج است. در این زمینه اسنادی در اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند موجود است. در این‌گونه از اسناد مشخصات زوج (شامل شماره‌ی شناسنامه، محل صدور، محل اقامت، نام پدر و مادر زوج) و مشخصات زوجه نیز (شامل شماره‌ی شناسنامه، محل صدور، نام پدر و مادر وی و نوع ازدواج آن‌ها، یعنی دائم یا منقطع) قید شده است (آرشیو اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۸۶۳۹ (تصویر ۱۰ پیوست). نمونه‌ی دیگری از اسناد مربوط به ثبت ازدواج با عنوان "جدول مخصوص ثبت ازدواج" موجود است که در آن ازدواج‌های مربوط به توابع بیرجند ثبت شده است (همان، سند شماره ۸۶۴۰ (تصویر ۱۱ پیوست)، همچنین علاوه بر مشخصات زوج و زوجه (شامل شماره‌ی شناسنامه، محل صدور، محل اقامت، نام پدر و مادر)، نام و اثر انگشت شهود در انتهای برگه نیز درج می‌شده است. این امر موجب تمایز اسناد از یکدیگر بوده و بر صحت و مشروعیت ازدواج تأکید دارد.

کارکردهای تعاملی

تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال با آموزش و پرورش: در سال‌های آغازین شکل‌گیری اداره‌ی ثبت‌احوال و پس از آن، تعاملات میان اداره‌ی ثبت‌احوال و سایر ادارات و سازمان‌ها اهمیت ویژه‌ای داشته است. این تعاملات نقش اساسی در سامان‌دهی به نظام ثبت‌احوال، بهبود عملکرد اداره و تأمین اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری‌های دولتی ایفا کرده است.

تأکید اداره‌ی ثبت‌احوال بر داشتن برگه‌ی هویت و صدور شناسنامه، به‌تدریج، تأثیرات خود را در نظم‌بخشی به امور سایر ادارات و سازمان‌ها نشان داد. این موضوع در پاسخ رئیس فرهنگ وقت شهرستان بیرجند، مدرسی، به دایره‌ی بازرسی اداره‌ی فرهنگ بیرجند در تاریخ ۱۳۱۹/۷/۱۵ مشهود است: «چون پذیرفتن نوآموزان بطور غیررسمی ممنوع بوده و قبلاً محمد ابراهیم زوار

مقدم را در دبستان پذیرفته و بعد از آنکه متوجه شده‌اند سن او زیادت‌تر از میزان مقررات است او را عذر خواسته‌اند لازم است بدفاتر امتحانات و دفتر آمار مراجعه نموده چنانچه نام او را ثبت نموده‌اند شما هم او را بپذیرید تا بعداً علت اینکه بر خلاف آئین‌نامه پذیرفته شده است از مسئول آموزشگاه توضیح خواسته شود» (پژوهشکده تعلیم و تربیت خراسان جنوبی، سند شماره ۸۹۹، زونکن ۸۴). دسته‌ای دیگری از اسناد که نشان‌دهنده‌ی تعاملات ادارات با ثبت‌احوال است، اعلان‌های درون‌سازمانی هستند. یکی از این اعلانات مهم، اعلان شماره‌ی ۳۳ مورخ ۱۳۱۵/۷/۵ مدرسه‌ی شوکتیه است. در این اعلانیه دستورات خاصی ذکر شده است که به تعاملات میان مدارس و ثبت‌احوال مربوط می‌شود. در این اعلانیه آمده است: «اداره آمار و ثبت‌احوال به تغییر نام خانوادگی آقای محمد حسن از عوضی بکلمه جهانبین موافقت نموده است. مراجعه‌کنندگان رعایت تغییر مزبور را خواهند نمود» (پژوهشکده تعلیم و تربیت خراسان جنوبی، سند شماره ۲۷۱۹، زونکن ۱۳). یکی دیگر از نشانه‌های تعامل وزارت فرهنگ و اداره‌ی ثبت‌احوال، ابلاغ بخشنامه‌ی رئیس کل آمار و ثبت‌احوال کشور به وزارت فرهنگ در خصوص تهیه‌ی رونوشت عکس‌دارکردن شناسنامه‌های دانش‌آموزان در تاریخ ۱۳۲۳/۳/۱۶ است (ساکما، سند شماره ۱۷۵۰۷۴/۱).

تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال با اداره‌ی تذکره: از جمله ادارات دیگری که با اداره‌ی ثبت‌احوال تعاملات و مکاتباتی داشته‌اند، اداره‌ی تذکره است. در اسناد آرشیوی ثبت‌احوال، گاه نامه‌ها و مدارکی از اداره‌ی تذکره مشاهده می‌شود که این تعاملات را تأیید می‌کند. براساس این تصویب-نامه مقرر شد که از ۱۵ آذر ۱۲۹۸ برای انجام برخی از امور، از جمله دریافت تذکره‌ی مسافرت (گذرنامه)، داشتن ورقه‌ی هویت (شناسنامه) الزامی است (عامری، ۱۳۸۷: ۸۷). علاوه بر ارائه‌ی شناسنامه برای دریافت تذکره، نکته‌ی مهم دیگر این است که مسائل مربوط به خروج، تردد و مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور از جنبه‌ی احصای جمعیت و مسائل جمعیتی نیز اهمیت داشته است. در میان اسناد آرشیوی، نامه‌هایی از میرزا حسین‌خان عزالممالک، کارگزار خارجه قائنات، به محمدابراهیم شوکت‌الملک موجود است که در رابطه با صدور گذرنامه برای تعدادی از افراد اقدام نموده است (ساکما، سند شماره ۲۸۲۹). علاوه بر نامه‌های مذکور، نامه‌ای نیز از محمدرضا صمصام‌السلطنه، نائب‌الحکومه سیستان، به محمدابراهیم شوکت‌الملک پیرامون علل

مهاجرت روستائیان آن منطقه به افغانستان و ارائه‌ی پیشنهادی مبنی بر عدم اخذ جرمیه از مهاجران فاقد گذرنامه به منظور بازگشت به کشور موجود است (ساکما، سند شماره ۴۱۰۸/۱). این نامه‌ها علاوه بر اینکه مبین تعاملات برخی از ادارات نظیر اداره‌ی تذکره و کارگزاری خارجه‌ی قائنات با اداره‌ی ثبت‌احوال است، نشان می‌دهد که امور مربوط به مهاجرت و تردد ایرانیان به خارج از کشور با کارکردهای اداره‌ی ثبت‌احوال به‌ویژه احصای جمعیت مرتبط بوده است.

تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال خراسان با سایر شعب: بررسی مکاتبات اداره‌ی ثبت‌احوال خراسان نیز نشان می‌دهد که میان شعب این اداره، ارتباطاتی برای جابه‌جایی کارمندان نیز وجود داشته است؛ نمونه‌ای از این مکاتبات درخواست رئیس اداره‌ی آمار ثبت‌احوال گناباد از شوکت‌الملک برای انتقال یکی از کارمندانش به بیرجند است. در این نامه، به صدور تلگراف‌هایی از سوی اداره‌ی کارگزینی گناباد به بیرجند اشاره شده (همان، سند شماره ۷۱۲۵۵/۱) و کارمند متقاضی نیز دلایل مختلفی همچون مشکلات اقتصادی (گرانی مسکن و عائله‌ی زیاد) و مسائل پزشکی را برای درخواست خود مطرح کرده است (همان، سند شماره ۷۱۲۵۵/۲). در راستای بحث نقل و انتقال و انتصابات انجام شده در حوزه‌ی ثبت‌احوال قائنات نیز نامه‌ای از سرپرست اداره‌ی آمار و ثبت‌احوال بیرجند و قائنات موجود است که در آن انتصاب یکی از کارمندان اداره‌ی ثبت‌احوال قائنات به سمت نمایندگی حوزه‌ی زیرکوه در تاریخ ۱۳۱۸/۸/۲ اعلام شده است (ساکما، سند شماره ۱۶۴۶۴۳). اسناد مربوط به نقل و انتقالات و انتصابات کارمندان ثبت‌احوال، علاوه بر ارائه‌ی اطلاعات درباره جابه‌جایی‌ها و انتصابات، از نظر مکاتبات اداری، مضامین و ادبیات استفاده‌شده نیز قابل توجه‌اند.

تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال با دفترخانه‌های ازدواج و طلاق: دسته‌ای دیگر از تعاملات، مربوط به مکاتبات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند با دفترخانه‌های ازدواج و طلاق است. بررسی قوانین و نظام-نامه‌های مربوط به دفاتر ثبت ازدواج و طلاق، نشانگر تعاملات و پیوندهای این دفاتر با اداره‌ی ثبت‌احوال است. سردفتران رسمی ازدواج و طلاق براساس ماده‌ی ۳۱^۱ قانون ثبت‌احوال مصوب

۱. براساس همین ماده ازدواج و طلاق و رجوع ایرانیان در خارج از کشور به وسیله‌ی کنسولگری‌ها در دفاتری که ثبت‌احوال فراهم کرده است، ثبت می‌شود و حداکثر ماهی یک‌بار وقایع ازدواج و طلاق و رجوع ثبت شده در برگه‌هایی مخصوص ضبط شده؛ و از طریق وزارت امور خارجه به سازمان ثبت‌احوال کشور ارسال می‌گردد. در ماده‌ی ۳۲ قانون ثبت‌احوال مصوب ۱۳۵۵ش به اشخاصی که وقایع ازدواج، طلاق، بذل یا رجوع خود را به ثبت رسمی نرسانیده‌اند، اجازه داده است که با تنظیم اقرارنامه‌ی رسمی به ثبت این وقایع در اسناد سجلی و

۱۳۵۵ش مکلف بودند که وقایع ازدواج و طلاق و رجوع را که در دفاتر ثبت شده‌اند، در شناسنامه‌ی زوجین درج، امضا و مهر کنند و حداکثر هر ۱۵ روز یکبار وقایع ازدواج و طلاق و رجوع ثبت شده در دفاتر را در برگه‌های مخصوص به اداره‌ی ثبت‌احوال محل گزارش داده و رسید دریافت نمایند («نظام‌نامه‌های مربوط به دفاتر ثبت ازدواج و طلاق»، بی‌تا، بازیابی شده در ۱۳۹۸/۶/۱۱، از: rch.ac.ir/article).

در مورد دفترنامه‌های دفاتر ازدواج و طلاق بیرجند و پیشینه‌های آن اطلاعات چندانی در دست نیست. در این زمینه ابوالحسن آیتی در بخشی از خاطرات خود در حد چند سطر به این موضوع پرداخته است. آیتی در ذیل مطلبی که درباره‌ی حجت‌الاسلام فارابی آورده، می‌نویسد: «بیرجند دارای دو دفترخانه درجه یک بود که یکی را آقازاده هادوی و دیگری را آقای فارابی اداره می‌کرد. دفتر فارابی سر کوچه کل‌لو^۱ و در قسمتی از طبقه دوم منزلش قرار داشت» (آیتی، ۱۳۷۶: ۱۸۸). در ادامه، نمونه‌هایی از مکاتبات میان اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند و توابع آن با دفترخانه‌های ازدواج و طلاق ذکر می‌شود. یکی از این اسناد، نامه‌های عبدالحسین ربانی، سردفتر ازدواج و طلاق خور، به نماینده‌ی اداره‌ی آمار و ثبت‌احوال خوسف است که در تاریخ ۳۰ آذر ۱۳۲۰ درخصوص ارسال اعلامیه‌های طلاق تنظیم شده است (ساکما، سند شماره ۱۶۴۶۴۸/۴).

در میان مکاتبات با دفاتر ازدواج و طلاق، اسنادی وجود دارد که حاوی نامه‌هایی از کدخدایان برخی روستاها به منظور تأیید ازدواج‌ها و طلاق‌های ثبت‌نشده‌ی محضری است. براساس قوانین ثبت‌احوال، کدخدایان روستاها موظف به تأیید وقایع حیاتی شامل تولد، ازدواج، طلاق و فوت بودند که همین امر زمینه‌ساز تعاملات رسمی آنان با دفاتر ثبت ازدواج و طلاق شده است (همان، سند شماره ۱۶۴۶۳۶/۱۸). با وجود مقررات و ضوابط دقیق برای نظارت بر ثبت وقایع ازدواج و طلاق در روستاها، موارد متعددی از نقض قوانین و بی‌توجهی به این ضوابط نیز دیده می‌شود.

ثبت‌احوال خود اقدام کنند، به شرطی که هنگام تنظیم اقرارنامه، سن زوج از ۲۰ و سن زوجه از ۱۸ سال کمتر نباشد و در اقرارنامه به دین زوج که باید از ادیان رسمی باشد، تصریح شود (نظام‌نامه‌های مربوط به دفاتر ثبت ازدواج و طلاق، بی‌تا، بازیابی شده در ۱۳۹۸/۶/۱۱، از: rch.ac.ir/article).

۱. کل‌لو: کوچه‌ای از سر آب میان‌ده (چهار درخت) به طرف شمال که به بازار می‌رفت و سپس به جنوب شرقی بند حاجی محمد جعفر منتهی می‌شد. از این کوچه‌ها چند کوچه‌ی فرعی منشعب می‌گشت. این کوچه‌ها محله‌های کوچک تشکیل می‌دادند که به نام کوچه‌ی اصلی آن محله سر کوچه کل‌لو نامیده می‌شد (رضایی، ۱۳۸۱: ۸۳).

برخی از مکاتبات موجود به این مشکلات و تخلفات اختصاص دارد (همان، سند شماره ۱۶۴۶۳۶/۲۴). علاوه بر نامه‌های مذکور نامه‌ای از اداره‌ی کل احصائیه و ثبت‌احوال به آقای شیخ فضل‌الله سرچاهی مبنی بر ارسال مهریه‌های مربوط به چند روستا در بیرجند موجود است (همان، سند شماره ۱۵۶۲۰۸/۱).

کارکردهای خدماتی

صدور شناسنامه‌ی المثنی: در میان اسناد موجود، برخی از مراجعات مردم به اداره‌ی ثبت‌احوال، مربوط به مفقودشدن شناسنامه و تقاضا برای صدور المثنی است. برای آشنایی بیشتر خوانندگان با مضامین مندرج در این تقاضانامه‌ها، متن دو تقاضانامه در ذیل آمده است: «شرف نسا عابدی که پدر او موسوم به اسماعیل و مادر او فاطمه است و در ولایت قاینات بلوک القور قریه چشمه ساکن است در تاریخ ۱۵ سنبله ۱۳۰۰ تولد شماره صدور ۴۸/۶/۷ آقای علی‌اکبر نام خانواده {ناخوانا} تاریخ تولد روز ۶ ماه قوس سال ۱۲۹۵ نام پدر محمد - نام مادر گلیجان محل تولد ده مولید^۱ جزء القور محل سکونت ده مولید جزء القور

... بایگانی - صدور المثنی ۱۸/۲/۳» (ساکما، سند شماره ۱۶۴۶۳۶/۱۷). تقاضانامه‌ی صدور شناسنامه‌ی المثنی در ۱۳۲۵ ش به صورت یک فرم با طراحی مشخص بوده است. مقایسه‌ی آن با متن تقاضانامه‌ی فوق در ۱۳۱۸ ش نشان می‌دهد که طی این دوره، تقاضانامه‌های مربوط به صدور المثنی از نظر قالب و شکل تغییراتی یافته است.

اداره‌ی کل آمار و ثبت‌احوال

۱- اسم و سمت تقاضاکننده: زری

۲- نام خانوادگی: خارشکن

۳- شغل: خانه‌داری

۴- مسکن: نقنج^۲

۵- شماره شناسنامه: ۱۵۲

۱. روستایی است در دهستان القورات از توابع بخش مرکزی شهرستان بیرجند.

۲. روستایی است در دهستان القورات از توابع بخش مرکزی شهرستان بیرجند.

۶- شماره: زایچه - سال

۷- تاریخ: ۲۵/۴/۱۶

۸- موضوع: تقاضا درخواست المثنی

۹- کیفیت سند: شناسنامه اولی مفقود شده

«در تاریخ فوق تقاضا گردید که پس از طی تشریفات قانونی و وصول از اداره متبوع بمتقاضی مسترد و وجه تمبر در حدود مقررات واصل که عیناً بداره تقدیم شود. نماینده حوزه ۱۱/۱۰ شاهپسند ۲۵/۴/۱۶» (همان، سند شماره ۱۶۴۶۴۳/۱۵).

نظارت بر تغییر نام افراد: روشنی در ذکر خاطرات خود بیان می‌کند که در گذشته تغییر نام و نام‌خانوادگی بسیار دشوار بود، اما پس از انقلاب با صدور بخشنامه‌ای، «هیأت‌حل‌اختلاف» شامل رئیس ثبت‌احوال، مسئول بایگانی و نماینده‌ای از حوزه شهری، برای رسیدگی به درخواست‌ها تشکیل شد. اداره‌ی ثبت‌احوال برای بررسی صحت دعاوی مربوط به ایرادات اسناد هویتی، به رونوشت شناسنامه‌های موجود در بایگانی مراجعه و درخواست‌ها را بررسی می‌کرد (مصاحبه با غلام‌عباس روشنی، معاون و سرپرست اداره ثبت‌احوال در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۹ ش، ۱۴۰۳/۹/۱۲).

بررسی اسناد فوق و ارزیابی موارد اختلاف نشان می‌دهد که رخدادهای سیاسی، تغییرات فرهنگی و باورهای محلی بر انتخاب و تغییر نام‌ها تأثیر داشته‌اند. پس از انقلاب، بسیاری برای حذف اسامی مرتبط با رژیم گذشته نظیر تاج، شاه و سلطان اقدام کردند. بخشی از اختلافات اسمی ناشی از اغلاط املاپی و اشتباهات ثبتی بود اما برخی نام‌ها مثل کلوخ و کماچ و بمانی ریشه در باورهای مردم محلی داشت، چرا که در باور آن‌ها این نام‌ها باعث زنده ماندن فرزندان می‌شد. روشنی نیز این باورها را تأیید کرده است. وی در تأثیر فضای سیاسی و حوادث در انتخاب نام‌ها در سال‌های حکومت پهلوی اول و سال‌های آغازین شکل‌گیری اداره‌ی ثبت‌احوال به نام‌گذاری‌هایی، مانند کوروش و داریوش اشاره کرده است. او حتی از وجود برخی از نام‌های خارجی در این دوره یاد کرده و اظهار می‌دارد که به‌عنوان مسئول اداره‌ی ثبت‌احوال اجازه‌ی استفاده از آن اسامی را نمی‌داده است. معاون و سرپرست اداره‌ی ثبت‌احوال همچنین از افزایش استفاده از نام‌های اسلامی از ۱۳۴۰ ش سخن گفته و درخواست برخی زنان برای تغییر

نام خانوادگی به نام همسر را نیز مطرح کرده است. اطلاعات تاریخ شفاهی نیز این گفته‌ها را اثبات می‌کند (همان).

نتیجه

نظام ثبت‌احوال، به‌عنوان یک نهاد اساسی برای ثبت وقایع حیاتی از گذشته تاکنون، نقشی محوری در توسعه‌ی جوامع ایفا کرده است. تاریخچه‌ی ثبت‌احوال در بیرجند نیز نشانگر تحولات مهم در عرصه‌ی اداری و اجتماعی این منطقه است. این اداره وظایف و کارکردهای متعددی را در طی سال‌ها برعهده داشته که همواره با تغییرات اجتماعی و سیاسی همگام بوده است. اسناد و مکاتبات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند نشان‌دهنده‌ی سه جنبه‌ی مهم از کارکرد این اداره (کارکردهای نظارتی، تعاملی و خدماتی) است.

اسناد اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند در زمینه‌ی کارکردهای نظارتی به فعالیت‌های این نهاد در زمینه‌های صدور شناسنامه به عنوان یک ابزار اداری برای شناسایی افراد، نظارت بر احصای اشخاص فاقد شناسنامه، صدور گواهی فوت، فوت اتباع خارجه، برگزاری هیئت حل اختلاف برای رفع اختلاف‌ها و ایرادهای موجود در اسناد هویتی، انتخاب نام افراد و ثبت ازدواج و طلاق اختصاص دارد.

در زمینه‌ی اسناد موجود در کارکردهای تعاملی نیز باید از تعاملات اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند با آموزش و پرورش یاد کرد. محتوای اسناد موجود مباحثی چون مطالبه‌ی اوراق شناسنامه از دانش‌آموزان در مراجعه به مدرسه، آگاهی از مشخصات دانش‌آموزان به‌ویژه سن آن‌ها به هنگام ثبت‌نام در مدارس، ارجاع افرادی که نام خانوادگی مناسبی ندارند، جهت تغییر نام خانوادگی آن‌ها به اداره‌ی احصائیه و ثبت‌احوال برای انجام مراحل قانونی و عکس‌دار کردن شناسنامه‌های دانش‌آموزان را در بر می‌گیرد. از دیگر کارکردهای تعاملی می‌توان به نامه‌های مبادله‌شده میان ثبت‌احوال و اداره‌ی تذکره مبنی بر ارائه‌ی شناسنامه به هنگام دریافت تذکره اشاره کرد. برخی دیگر از اسناد به ارتباطات میان شعب ادارات ثبت‌احوال خراسان در خصوص نقل و انتقال محل خدمت کارمندان اداره‌ی ثبت‌احوال اشاره دارد. محتوای اسناد تعاملی ثبت‌احوال با دفترخانه‌های ازدواج و طلاق نیز از دیگر کارکردهای مهم این اداره محسوب می‌شود. در این تعاملات در خصوص

مباحثی چون ثبت اسناد مربوط به ازدواج و طلاق، مکلف شدن سردفترداران به ثبت وقایع ازدواج و طلاق و ثبت رجوع در دفاتر و شناسنامه زوجین با درج امضا و مهر حداکثر هر ۱۵ روز یکبار و تحویل گزارش وقایع ازدواج و طلاق و رجوع ثبت شده در دفاتر در برگه های مخصوص به اداره ی ثبت احوال و دریافت رسید سخن به میان آمده است. اداره ی ثبت احوال در زمینه کارکردهای خدماتی نیز با ارائه خدماتی مانند تغییر نام و نام خانوادگی، گرفتن شناسنامه برای متولدین، اصلاح اطلاعات هویتی و صدورالمثنی به تسهیل امور حقوقی و اداری شهروندان کمک می کند. با توجه به موارد فوق می توان دریافت که ادراه ی ثبت احوال بیرجند از طریق کارکردهای نظارتی، تعاملی و خدماتی خود، از ثبت اطلاعات بنیادی تا تسهیل خدمات و نظارت بر جمعیت، نقشی حیاتی در توسعه و نظم اجتماعی نیز ایفا کرده است.

تعارض منافع: هیچ گونه تعارض منافع در این پژوهش وجود ندارد.

منابع

- آیتی، ابوالحسن (۱۳۷۶). *خاطراتی از بیرجند و رویدادهای سیاسی*. تهران: انتشارات موفق.
- اتابکی، تورج (۱۳۸۵). *تجدد آمرانه، جامعه و دولت در عصر رضاشاه* (ترجمه مهدی حقیقت‌خواه). تهران: ققنوس.
- اصلی، مرادعلی (۱۳۸۲). *مبادی تیوریهای عمومی/حصائی و تطبیق آنها در اقتصاد*. تهران: سمت.
- اکبری، محمدعلی (۱۳۸۴). *تبارشناسی هویت جدید ایرانی (عصر قاجاریه و پهلوی اول)*. تهران: علمی و فرهنگی.
- «تاریخچه ثبت احوال»، بازیابی شده در ۱۴۰۳/۹/۳، از: <https://www.sabteahval.ir>.
- تاریخچه سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۸). تهران: انتشارات سازمان ثبت احوال کشور.
- تحولات ساختاری و کارکردی نظام ثبت احوال در ایران، بازیابی شده در ۱۴۰۳/۹/۳، از: <https://www.sabteahval.ir>
- چراغی، منصوره (۱۳۸۴). *فرهنگ کامل نام‌های ایرانی، به انضمام تغییر نام بر اساس قوانین سازمان ثبت احوال*. تهران: تمیشه.
- حسین‌زاده، ناصر (۱۳۷۹). *دولت و جامعه در دوره قاجار*. تهران: انتشارات علمی.
- راشدمحصل، محمدرضا (۱۳۸۶). *بررسی تاریخی و ساختاری القاب*. پژوهش‌های ادب عرفانی، ش ۳، ۱-۲۲.
- رشید، محمد (۱۳۷۸). *سیاست‌های اداری در دوران صفویان*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- رضایی، جمال (۱۳۸۱). *بیرجندنامه، بیرجند در آغاز سده چهاردهم خورشیدی* (به اهتمام دکتر محمود رفیعی). تهران: هیرمند.
- زندیه، حسن، و محمدی، امیر (۱۳۹۳). *شناسنامه به مثابه سند هویتی ایرانیان ۱۲۹۷-۱۳۹۲* ش. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۵(۳)، ۳۰-۴۰.
- ساماران، شارل و دیگران (۱۳۷۰). *روش‌های پژوهش در تاریخ*، ج ۲ (ترجمه ابوالقاسم بی‌گناه و دیگران). مشهد: آستان قدس.
- شادمان، علی (۱۳۸۴). *تحول شناسنامه و ثبت احوال در ایران*. تهران: مرکز.

صادقی، زهرا (۱۳۸۷). سیاست‌های صنعتی در دوران رضاشاه (۱۳۰۴-۱۳۲۰). تهران: خجسته.
صالحی، احمد (۱۳۹۲). تاریخ ثبت احوال در ایران و جهان. تهران: دانشگاه تهران.
گیدنز، آنتونی (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی آنتونی گیدنز (ترجمه منوچهر صبوری کاشانی). تهران: نشرنی.

عامری، جواد (۱۳۸۷). از رضاشاه تا محمدرضا پهلوی: مشاهدات و خاطرات میرزا جوادخان عامری. تهران: کتاب پارسه.

علیزاده بیرجندی، زهرا، مکرمی‌فر، ابوالفضل، کاظمی، کلثوم، و سروش، محمدرضا (۱۳۸۵). نگرشی بر مهرنامه‌های عصر قاجار در بیرجند. تهران: میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

علیزاده بیرجندی، زهرا، و ناصری، اکرم (۱۳۹۵). تاریخ ثبت احوال در بیرجند با تکیه بر اسناد. بیرجند: چهاردرخت.

علیزاده بیرجندی، زهرا، حمیدی، سمیه، و رضایی‌مکی، فاطمه (۱۳۹۸). تاریخچه سربازگیری در ایران با تکیه بر اسناد و عریضه‌های مردمی در خراسان. تهران: فکرپکر.

علیزاده بیرجندی، زهرا، و پورسلطانی، سمیه (۱۳۹۷). سیر تطور القاب دیوانی در تاریخ ایران اسلامی. مجموعه مقالات همایش ملی دیوانسالاری در شرق جهان اسلام. بیرجند: دانشگاه بیرجند.

علیزاده بیرجندی، زهرا، عباسلو، سمیرا، و الهی‌زاده، محمدحسن (۱۳۹۲). جایگاه اجوبه‌های علمای بیرجند در مطالعات تاریخ محلی. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۷(۴)، ۲۹-۵۲.

غفاری، غلامرضا (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی کارکردگرایی. تهران: نشر نی.
قائم‌مقامی، جهانگیر (۱۳۴۶). ورق‌های تاریخ ارتش ایران: تاریخچه سربازگیری در ایران. بررسی‌های تاریخی، ۱(۸)، ۶۴-۹۲.

ماحوزی، علیرضا (۱۳۷۹). مجموعه قوانین و مقررات ثبت احوال و قوانین مرتبط با آن. آذربایجان شرقی: سازمان ثبت احوال (اداره کل امور حقوقی).

محبوبی اردکانی، حسین (۱۳۷۶). تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران. تهران: دانشگاه تهران.
 محمدی، ابراهیم (۱۳۸۹). تحولات ساختاری و کارکردی نظام ثبت احوال در ایران. تهران: جامعه.
 مستوفی، عبدالله (۱۳۸۴). شرح زندگانی من، ج ۱. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
 مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۱۷ش، دوره ۱۱، جلسه ۳۶، یکشنبه ۲۸ فروردین.
 ملایی توانی، علیرضا (۱۳۸۱). مشروطه و جمهوری: ریشه‌های نابسامانی نظم دموکراتیک در ایران.
 تهران: گستره.

ملک‌زاده، الهام، و علیزاده بیرجندی، زهرا (۱۳۹۰). عوامل مؤثر در شکل‌گیری سیاست‌ها و
 تحولات جمعیتی در دوره رضاشاه سال‌های (۱۳۰۴-۱۳۲۰). فصلنامه جمعیت، ۱(۷۵ و ۷۶)،
 ۷۳-۸۵.

میرشکاری، عباس (۱۳۹۳). تبارشناسی حقوق ثبت احوال مشتمل بر قوانین، مقررات و آرای
 وحدت رویه در حوزه حقوق ثبت احوال از آغاز تا کنون. تهران: جاودانه، جنگل.
 نصیری، محمد (۱۳۸۰). بررسی نظام ثبت احوال ایران. تهران: دانشگاه تهران.
 «نظام‌نامه‌های مربوط به دفاتر ثبت ازدواج و طلاق»، بی‌تا، بازیابی شده در ۱۳۹۸/۶/۱۱، از:
rch.ac.ir/article

نظری، محمد (۱۳۷۹). تاریخ اجتماعی ایران. تهران: امیرکبیر.
 نیازی، محمد، و شالچی، وحید (۱۳۹۲). شکل‌گیری نظام‌وظیفه در ایران و طرح ملت‌سازی در
 پهلوی اول. جامعه‌شناسی تاریخی، ش ۲، ۴۱-۷۰.

نیکوروش، کبری، قریشی، سید محمدحسین، و امامی، حسن (۱۴۰۲). بررسی عوامل مؤثر گرایش
 به گزینش نام‌های ملی در کودکان در دو دهه اخیر از دیدگاه زبان‌شناسی اجتماعی در شهر
 بیرجند. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۱۷(۳)، ۱۹۷-۲۳۳.

- Alter, George. (2007). *Family History and the Demographic Transition*. Princeton University Press.
- Anderson, Margo J. (1988). *The American Census: A Social History*. Yale University Press.
- Bradley, K. (2005). *Roman Society and Its Institutions*. University of California Press.
- Durkheim, E. (1893/1964). *The Division of Labor in Society*. Trans. W. D. Halls. New York: Free Press.
- Foucault, Michel. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Penguin Books.
- Hanson, A. E. (2000). *The Evolution of Civil Registration*. London: Oxford University Press..
- Mackenzie, D. R. (2005). *History of Population Registration*. New York: Routledge.. New York: Rout
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe Free Press.
- Smith, D. (1998). *The Role of Religion in Medieval Society*. Cambridge University Press.

اسناد

مرکز اسناد کتابخانه ملی ایران، آرشیو، اسناد

۹۹۷۱۴/۱۹، ۷۳۰۹/۱، ۷۶۷۵/۱۴، ۱۶۴۶۳۶/۲۳، ۱۶۴۶۳۶/۱۷، ۱۶۴۶۴۳/۱۵، ۵۹۸۵/۱، ۵۹۸۵/۲، ۱۷۵۰۷۴/۱، ۲۸۲۹، ۴۱۰۸/۱، ۷۱۲۵۵/۱، ۷۱۲۵۵/۲، ۱۶۴۶۴۳، ۱۶۴۶۴۸/۴، ۱۶۴۶۳۶/۱۸، ۱۶۴۶۴۸/۳، ۱۶۴۶۳۶/۲۴، ۱۵۶۲۰۸/۱

اداره ثبت احوال بیرجند، آرشیو، اسناد

۹۷۴۰، ۸۶۳۹، ۸۶۴۰، ۹۶۹۳/۱، ۸۷۵۲، ۸۷۱۲، ۹۸۰۲، ۹۸۰۳، ۹۸۰۲، ۹۸۰۴، ۹۶۰۰، ۹۵۹۶، ۹۶۰۱/۶۳/۷۳، ۹۶۰۱/۷۱، ۹۷۵۲، ۹۷۶۷، ۹۷۷۱، ۹۷۷۵، ۹۷۲۳، ۹۷۵۰

پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت خراسان جنوبی، آرشیو، اسناد

۲۷۴۴، زونکن A۱۳، ۸۹۹، زونکن A۴، ۲۷۱۹، زونکن A۱۳.

مرکز اسناد آستان قدس رضوی، آرشیو، سند شماره ۷۱۵۵۹/۲

مصاحبه‌ها

امیرآبادی‌زاده، مرتضی، مدیرکل ثبت‌احوال استان خراسان جنوبی، ۱۴/۹/۱۴۰۳.
خواجوی فورگ، فیض‌الله، معاون و مسئول بایگانی مدیریت ثبت‌احوال بیرجند، ۱۰/۹/۱۴۰۳.
روشنی، غلام‌عباس، معاون و سرپرست اداره ثبت‌احوال در ۱۳۳۷-۱۳۵۹ش، ۱۲/۹/۱۴۰۳.
ضیایی احمد، کارشناس مسئول آرشیو اسناد هویتی و مسئول روابط عمومی ثبت‌احوال استان خراسان جنوبی، ۳/۹/۱۴۰۳.
غوث، کمال، نوه شیخ محمد غوث، ۲۶/۶/۱۳۹۸.

پیوست

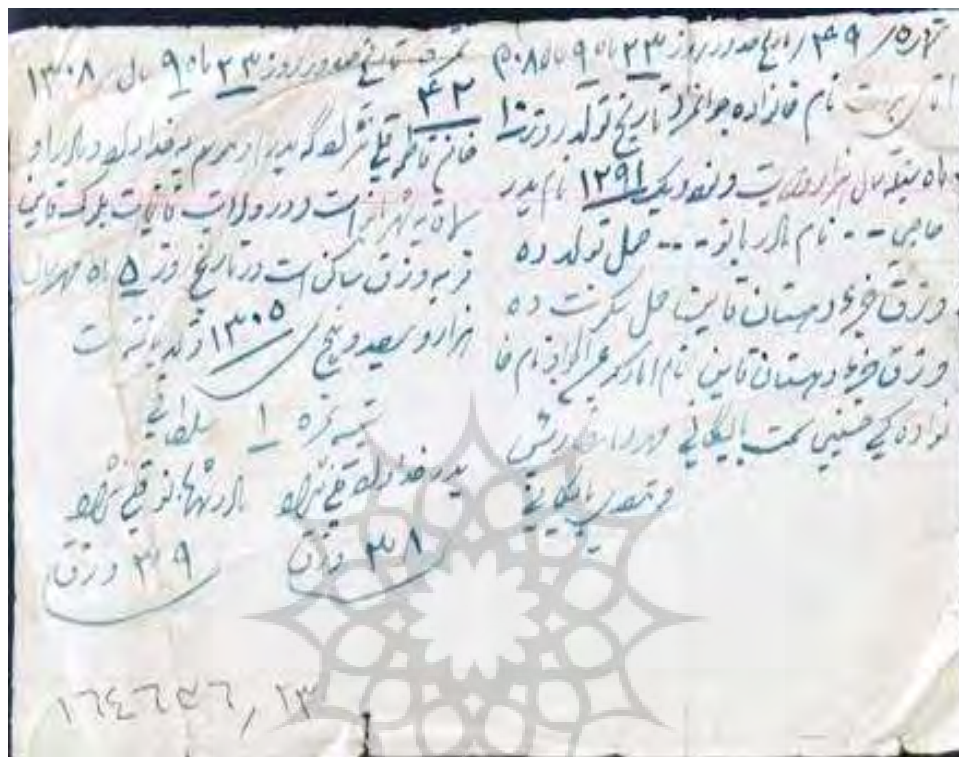
تصویر ۱. نمونه مهر در عریضه‌ای از تجار بیرجندی

(سازمان استاد و کتابخانه آستان قدس رضوی، سند شماره ۷۱۵۵۹/۲)

پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۲. نمونه‌ای از ثبت ولادت

(ساکما، سند شماره ۱۶۴۶۳۶/۲۳)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۳. نمونه‌ای از ذکر تاریخ تولد و وفات در پایین و حاشیه صفحاتی از قرآن

(مصاحبه با کمال غوث (نوهی شیخ محمد غوث)، ۱۳۹۸/۶/۲۶).

پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۴. نمونه‌ای از شناسنامه‌های دوبرگی

(آرشیو اداره ثبت احوال بیرجند، سند شماره ۹۸۰۴)

پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۵. نمونه‌ای از شناسنامه‌های سه‌برگی

(آرشیو اداره ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۸۷۵۲)

تصویر ۶. نظارت بر احصای اشخاص فاقد شناسنامه

۱۰۹
نسخه ۵ بزرگ

وزارت کشور
اداره کل آمار و ثبت احوال

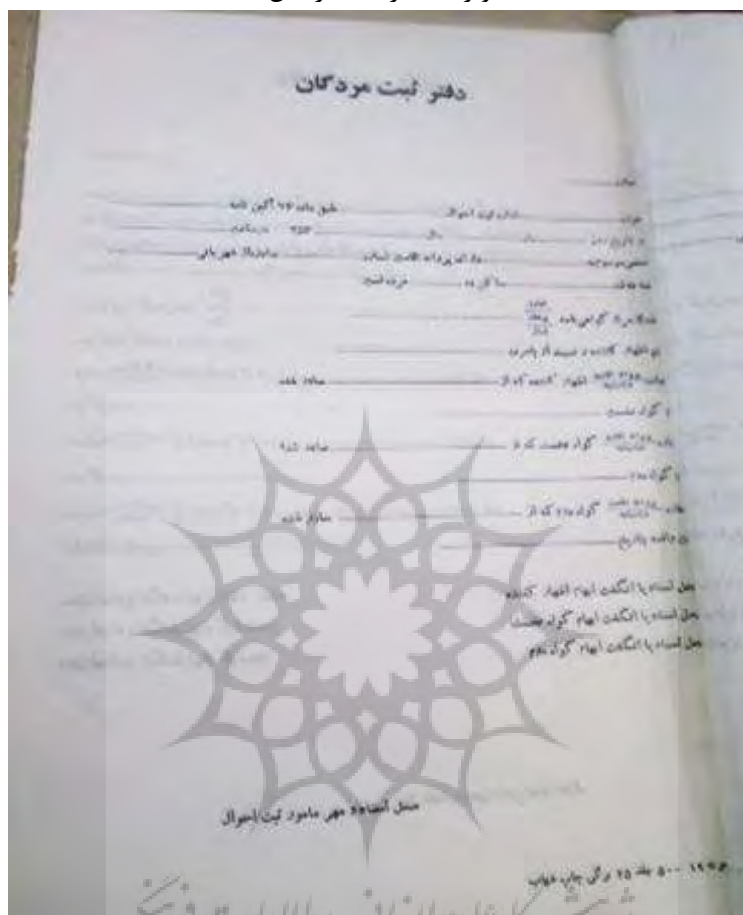
..... خانم - نام - نام -
..... سن
نام پدر
محل اقامت
خانه شماره
و اظهار داشت که شناسنامه
محل امضاء اظهار کننده
محل امضاء
.....

۵۹۸۵-۱

(ساکما، سند شماره ۵۹۸۵/۱)

پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۷. دفتر ثبت مردگان

(آرشیو اداری ثبت احوال بیرجند، سند شماره ۹۶۵۷)

پرتال جامع علوم انسانی

تصویر ۸. نمونه‌ای از ثبت فوت اتباع خارجه

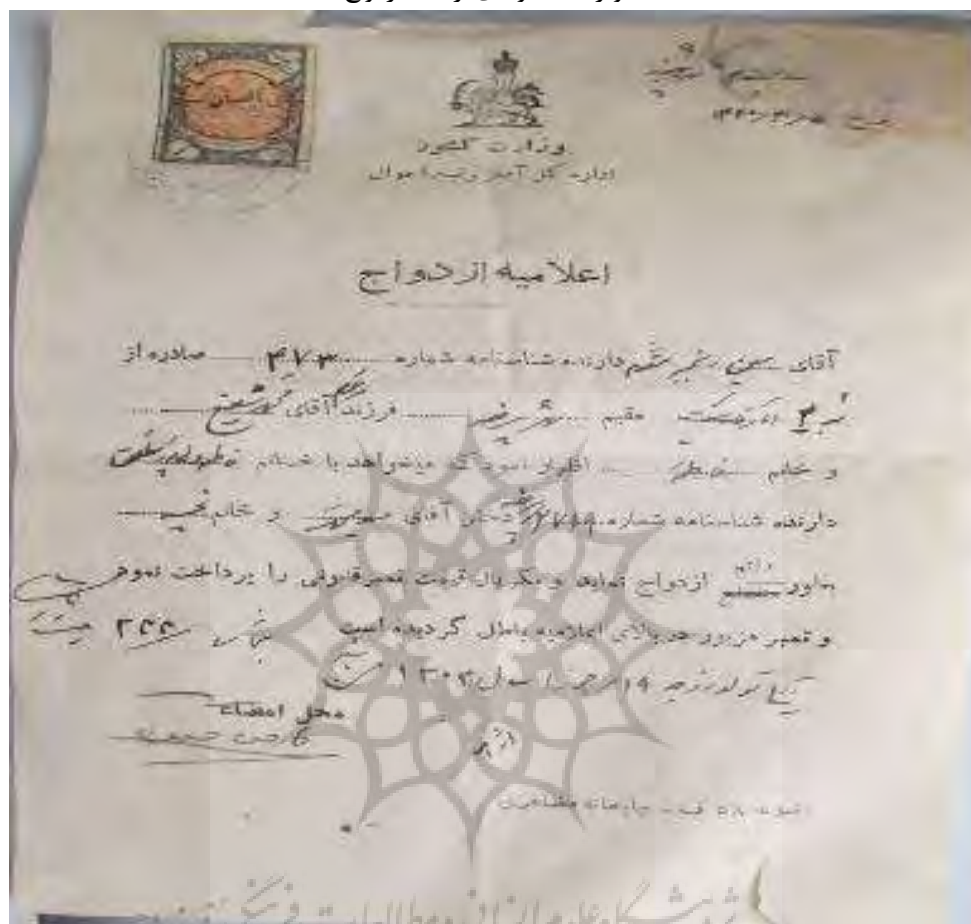
(آرشیو اداره‌ی ثبت احوال بیرجند، سند شماره ۹۶۰۱/۶۳)

تصویر ۹. نمونه‌ای از برگه‌های تصمیم هیئت حل اختلاف

(آرشیو اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۹۷۵۲)

تصویر ۱۰. نمونه‌ای از ثبت ازدواج

(آرشیو اداره‌ی ثبت‌احوال بیرجند، سند شماره ۸۶۳۹)

تصویر ۱۱. جدول مخصوص ثبت ازدواج

(آرشیو اداری ثبت احوال بیرجند، سند شماره ۸۶۴۰)